

આરોગ્ય સિન્ધુના આદ્યકોન ભેટ.

આરોગ્ય સિન્ધુ ગ્રંથમાળા પુષ્પ ૩જી.

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર.

ભાગ ૨ જો.

21-8-1976

૧૩૦૧૫

લેખક -

૩ ગોપાલજી કુવરજી કંકર, અધ્યુર્વેદાચાર્ય,
કરાચી (સિંધ)

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૪૩૦૧૪ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ . વૈદ્ય મિહિરાસાસાર

વિષય ડૅ: ૬૪

અનેક વૈદ્યક ગ્રંથોના સત્વરૂપ, સેંકડો વખત અનુભવમાં
સિદ્ધ થયેલા ઉત્તમ પ્રયોગોનો સંગ્રહ.

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર.

(ભાગ ૨ જો)

લેખક અને પ્રકાશક:—

આયુર્વેદાચાર્ય વૈદ્ય ગોપાલજી કુંવરજી ઠકકુર.
નિ. ભા. આયુર્વેદ મહામંડળની સિન્ધ પ્રાતિય સ્થાયી
સમિતિના મંત્રી: તથા નિ. ભા. આયુર્વેદ
વિદ્યાપીઠ (કાનપુર) ના કરાચી કેન્દ્રના
વ્યવસ્થાપક:

માલેક: ધી સિન્ધ આયુર્વેદિક ફાર્મસી. (રજીસ્ટર્ડ)
તંત્રી: “આરોગ્ય સિન્ધુ” કરાચી.

સને ૧૯૨૫ ડીસેમ્બર પ્રત ૧૦૦૦ સંવત ૧૯૮૨
(સર્વ હકક લેખકને સ્વાધીન છે.)

મુદય આના ૧૨.

ખંન્ને ભાગ સાથે રૂા ૧-૮-૦

તરૂણ-સાગર પ્રેસમાં ગિરિજાશંકર બી. ત્રિવેદીએ પ્રકાશકને
માટે છાપુ, કેમ્પબેલ સ્ટ્રીટ, -કરાચી.

ફક્ત વૈદક ધંધાદારીઓ માટે

તેમના ઉદ્યોગમાં મોટી સરળતા કરી આપનાર

વૈદક ડાયરેક્ટરી

અમારા તરફથી તૈયાર થઈ રહી છે થોડાજ વખતમાં છપાઈ પ્રગટ થશે તમારું નામ તેમાં દાખલ ન થયું હોયતો મોકલી આપો તેથી તમે ને બહુજ લાભ થશે ખુલાસા માટે સુચીપત્ર મંગલો મુલ્ય પ્રથમથી રૂ. એક પો. બુદ્ધ

વૈદક સાહિત્યમાં નવું રત્ન.

આજ સુધી વૈદ સમાજ જેની રાહ બેઠી જેના વાંચન અને અભ્યાસ માટે તલપી રહેલ હતું તે

ન્યાય વૈદક

અને

વિષતંત્ર.

નામનો બનિ ઉપયોગી બહુ મુલ્ય ગ્રંથ અમારા તરફથી તૈયાર થઈ ચુક્યો છે તુરત નામ નોંધાવી આપો આવો અમુલ્ય ગ્રંથ ખરીદતાં રહી ગયા તો ફરીને નહિજ મળે, થોડાજ વખતમાં છપાઈ પ્રગટ થશે મુલ્ય પ્રથમથી રૂ. ૩ પછીથી ૪

લખો:- વૈદ ગોપાલજી ઠક્કર, કરાચી.

પરમ પુજ્ય,

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૩૦૮

શ્રીમાન ડૉ. આર. જી. વેદાંત

નિવાસ સ્થાન: વડગાદી, મુંબઈ.

આપ આયુર્વેદ વૈદ્યકના પરમ ઉપાસક છે. દેશી વૈદ્ય-
કની મારી દરેક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે આપ સારી લાગણી અને માન
રાખી દરેક પ્રકારે મને ઉત્તમાડીત રાખો છો. તેમજ મારા વિદ્યા
ભ્યાસ વખતે મને એક મુરબ્બી અને વડીલ તરીકે આપે
અનેક પ્રકારે સહાયતા અને સાધનો આપી મારા વિચારોને
દ્રઢ અને પરિપૂર્ણ રૂપે વઘકમાં ટકાવી રખાવ્યા છે. આ સર્વ
આપના સદગુણો યુક્ત મારા પરના અનેક ઉપકારોથી હું માત્ર
તહેની યાદગીરી રૂપે આપનું શુભ નામ આ મારા એક નાન-
કડા પુસ્તકમાં અમર રાખવા આ વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર
બીજો ભાગ આપના ચરણ કમળમાં અર્પણ કરી કૃતાર્થ થાઉં છું.

લી૦ હું આપનો બાળક,

વૈદ્ય ગોપાલજી ઠક્કુર,

ના સવિનય પ્રણામ

પ્ર સ્તા વ ના.

હાલના સમયમાં પ્રાંતિક ભાષામાં વૈદ્યકનાં કેવાં પુસ્તકો પ્રગટ કરવાની જરૂર છે તે જાણવા માટે મેં મદારા તરફથી ગયા વર્ષમાં વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર ભા. ૧ લો જેમાં મારી ફાર્મસીમાં તૈયાર થતી અને મારા અનુભવમાં જે જે દવાઓ હીક જાણુ છું તેનો સંગ્રહ બહાર પાડેલ હતો. આ સંગ્રહને જન મમાજ તરફથી હીક વધારી લેવામાં આવ્યો છે. આ સંગ્રહના અનુમંદાનમાંજ આ વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર ભા. ૨ જે લખી બહાર પાડવામાં આવે છે. જેવી રીતે પેન્ના ભાગનો સંગ્રહ સમાજને ઉપયોગી જણાયો છે તેવીજ રીતે મને આશા છે કે આ બીજો ભાગ પણ ઉપયોગીજ થશે આમાં મેં મારા ખાનગી કે શાસ્ત્રીય પ્રયોગોનો કંઈપણ ભેદ રાખેલ નથી માત્ર જેમાં મને પુરી ખાતરી છે તે અને જે વૈદ્યોના અનુભવમાં યોગ્ય જણાયું છે તેજ આમાં મેં દાખલ કરેલ છે.

પ્રથમ ભાગ માટે હિંદી અને બંગાળી વૈદ્યોએ આ ગ્રન્થ માટે “આ સમયને અનુકુળ અને બહુજ ઉપયોગી વસ્તુ છે” એવો અભિપ્રાય આપી તેનો લાભ લીધો છે. ગુજરાતમાં આવી શૈલીનું આ પ્રથમજ પુસ્તક હોવાથી ગુજરાતના વૈદ્યોએ તથા વૈદ્યક પ્રેમી ગૃહસ્થોએ અને બીજા પત્રકારોએ પોતાનો મત આ ગ્રન્થને માટે બહુજ સારો આપ્યો છે એ જાણી મને મારો શ્રમ સફળ થયો છે એમ સમજી વધુ ઉત્સાહથી આ કાર્ય ચાલુ રાખેલ છે. અને આ શૈલીનાં ચાર ભાગ પુરા કરવા પુરે નિશ્ચય કરેલ છે. બીજા બે ભાગ માટે ચૂંટણી થઈ ગઈ છે અને તે બંને તેટલી ત્વરાથી પ્રગટ થઈ જશે.

આ સુંદાયલા પ્રયોગોમાં જે જે ગ્રન્થમાંથી કે કોઈ સંગ્રહમાંથી જેના જેના ઉપાયો લેવામાં આવ્યા છે તેને માટે તે સર્વ સાધ્યોનો હું આ સ્થળે આભાર માનું છું.

પહેલા ભાગના વાંચનારાઓએ મને એક સૂચના આપી હતી કે દરેક પ્રયોગ કયા કયા ગ્રન્થનો છે તેનું નામ આપવું. મને આ સૂચના

ગમીછે પણ તેને અમલ આ વખતે થયો નથી, તેનું કારણ કે પ્રથમ લાગમાં તે થયું નથી, અને બીજા ત્રીજામાં થાય તે હીક નથી. એટલે હવે તો બીજી આવૃત્તિમાં આ સુધારો અવશ્ય કરી દેવામાં આવશે.

આરોગ્ય સિન્ધુના ગ્રાહકોને આ પુસ્તક સને ૧૯૨૫ માં જેઓ ગ્રાહક તરીકે રહી લવાજમ ભરી ચુક્યા છે તેમને ભેટ આપવામાં આવશે જ્યારે છુટક ખરીદનારાઓને માટે માત્ર બારબ આના રાખવામાં આવેલ છે.

આવી ઢાળનાં સરળ ભાષામાં વૈદ્યકનાં પુસ્તકો પ્રગટ થવાથી સાધારણ જનસમાજ કે જે દેશી દવાઓ વાપરવાની ઇચ્છા રાખે છે તેને ખુબજ ઉપયોગી થઇ પડેલ છે. વિદેશી દવા વાપરનાર ડોક્ટરો અને બીજા ગૃહસ્થો પણ આમાંથી હીક લાભ ઉઠાવી શક્યા છે. તેનું કારણ કે સરળ ભાષામાં અને ટુંકાણમાં, ખાસ ઉપયોગી બાબતોની માહિતી સાથેજ આ પુસ્તકમાં દરેક પ્રયોગ ગોઠવાયા છે, જેથી કોઇ પણ પ્રયોગ બનાવી વાપરતાં તેમને જરાપણ તકલીફ જણાતી નથી અને તેથી તેમને ફાયદો પણ થયો છે, ખર્ચમાં ફાયદો થવાની સાથે તેઓ દેશી દવા વાપરવા પણ અવશ્ય લક્ષ્યાય છે. આથી મને પુરી ખાત્રી થઇ છે કે આવી શૈલીનાં પુસ્તકોથી સાધારણ શિક્ષીત વર્ગમાં અને ડોક્ટરોમાં આયુર્વેદિક ઔષધોનો પ્રચાર જલદીથી અને સરળતા થઇ શકે છે ખરો.

છેવટે આ કાર્યમાં મને સહાનુભૂતિ આપી ઉત્સાહ આપનાર આરોગ્ય સિન્ધુના ગ્રાહકોને અને બીજા ફાર્મસીના ગ્રાહક વર્ગને પણ હું આ સ્થળે આભાર માનું છું કેમકે તેમની સહાનુભૂતિ શિવાય આ બીજો ભાગ પ્રગટ થાત કે કેમ ? તે નિશ્ચય નહોતું. અંતમાં પરમકૃપાળુ પરમાત્માનો આભાર માનું છું કેમકે તેમની કૃપા શિવાય તો આમાંનું કંઇપણ થઇ શકેજ ક્યાંથી.

આપનો નમ્ર સેવક.

વૈદ્ય ગોપાલજી ઠક્કર.

ભાગ બીજની અનુક્રમણિકા.

નંબર	નામ	પૃષ્ઠ	નંબર	નામ	પૃષ્ઠ
૧૨૭	અગ્નિરસ	૧૩૩	૧૫૦	કામધેનું રસ	૧૩૨
૧૨૮	અર્કવટી	૧૦૧	૧૫૧	કાંચનાર ગુગળ	૯૮
૧૨૯	અમર સુંદરી ગુટીકા	૧૦૨	૧૫૨	કુટમ્બારિષ્ટ	૧૪૨
૧૩૦	અગ્નિમુખ ચુર્ણ	૮૭	૧૫૩	કુટમ્બવલેહ	૧૩૫
૧૩૧	અમૃતપ્રભા વટી	૧૦૮	૧૫૪	કુટમ્બદિ કપાય	૧૪૭
૧૩૨	અભયા વટી	૧૦૦	૧૫૫	કેશરાદિ વટી	૧૦૯
૧૩૩	અભયારિષ્ટ	૧૪૫	૧૫૬	કેસેરાની ગોળા	૧૧૧
૧૩૪	અમૃતારિષ્ટ	૧૪૪	૧૫૭	કંટકાર્યાવલેહ	૧૩૬
૧૩૫	અભિપતિકર ચુર્ણ	૯૬	૧૫૮	કર્ણુખિંદુ	૧૫૪
૧૩૬	અહિકૈનાસવ	૧૪૪	૧૫૯	ક્રમિકુકાર રસ	૧૧૫
૧૩૭	અર્જુનારિષ્ટ	૧૪૩	૧૬૦	કર્પુર સુંદરી ગુટીકા	૧૧૨
૧૩૮	આમ રાક્ષસી ગુટીકા	૧૦૫	૧૬૧	ખદિરાદી વટી	૧૦૧
૧૩૯	આયુષ્યવર્ધની ગુટીકા	૯૭	૧૬૨	ખદિરારિષ્ટ	૧૪૧
૧૪૦	આયુર્વેદિક ચહા	૧૫૦	૧૬૩	ખરજવાતો મલમ	૧૫૨
૧૪૧	ઇતરીફલ કસનીજી	૧૩૬	૧૬૪	ખસનો મલમ	૧૫૨
૧૪૨	ઉશીરાસવ	૧૪૭	૧૬૫	ગર્ભવિનોદ રસ	૧૩૧
૧૪૩	કનક સુંદર રસ	૧૩૨	૧૬૬	ગંધક રસાયન	૧૨૦
૧૪૪	કદ્મપતર રસ	૧૨૬	૧૬૭	ગંગાધર ચુર્ણ	૯૭
૧૪૫	કનકાસવ	૧૪૬	૧૬૮	ગૃહણીકપાટ રસ	૧૨૧
૧૪૬	કર્પુરરસ	૧૧૯	૧૬૯	ચંદ્રકળા રસ	૧૨૧
૧૪૭	કર્પુરાસવ	૧૪૩	૧૭૦	ચંદનાસવ	૧૪૨
૧૪૮	કાળો રસ	૧૨૪	૧૭૧	ચૈતન્યરસ	૧૩૨
૧૪૯	કિશોર ગુગળ	૯૯	૧૭૨	ચોપચીનીઆદિ ચુર્ણ	૮૮

(૨)

નંબર.	નામ.	પૃષ્ઠ.	નંબર.	નામ.	પૃષ્ઠ.
૧૭૩	જયવટી	૧૧૮	૧૯૯	પ્રતાપ લોકેશ્વર રસ	૨૨૫
૧૭૪	જમતનો મલમ	૧૫૧	૨૦૦	પ્રતાહીકા નાશક વટી	૧૦૪
૧૭૫	જવરની વટી	૧૦૯	૨૦૧	પ્રદારી રસ	૧૨૫
૧૭૬	ગતીફલાદિ ચુર્ણ	૯૩	૨૦૨	શીવર મીઠ્ઠા	૧૫૬
૧૭૭	ગતીફલાદિ વટી	૧૦૭	૨૦૩	બત્રીસું-કાટું	૧૩૩
૧૭૮	તાલીસાદિ ચુર્ણ	૮૮	૨૦૪	બ્રાહ્મી કવાથ	૧૪૯
૧૭૯	દશન સંસ્કાર ચુર્ણ	૯૨	૨૦૫	ભૂતભૈરવ રસ	૧૩૧
૧૮૦	દશમુલારિષ્ટ	૧૪૦	૨૦૬	ભીમસેની ગુટીકા	૧૦૮
૧૮૧	દુગ્ધ વટી	૧૧૦	૨૦૭	મનમથાન્ન રસ	૧૨૭
૧૮૨	દાડીમી વટી	૧૦૫	૨૦૮	મનમથવિલાસ રસ	૧૧૪
૧૮૩	દ્રાક્ષાદિ અવલેહ	૧૩૭	૨૦૯	મહાલક્ષ્મી નારાયણ રસ	૧૩૦
૧૮૪	દ્વાત્રિદશાંગ કવાથ	૧૪૯	૨૧૦	મહાલક્ષ્મી વિકાસ રસ	૧૧૪
૧૮૫	નવાયસલોહ	૯૫	૨૧૧	મહાપ્રેમગરાજ ગુગળ	૧૧૭
૧૮૬	નયનામૃત અંજન	૧૫૫	૨૧૨	મહાપંચનિંબ ચુર્ણ	૮૯
૧૮૭	નારાયણ ચુર્ણ	૯૪	૨૧૩	યવાનીખાંડવ ચુર્ણ	૯૩
૧૮૮	નારાયણ તેલ	૧૪૦	૨૧૪	યકૃતરોગનાશક પ્રયોગ	૯૦
૧૮૯	નાગરાદિ પાચન	૧૪૮	૨૧૫	યષ્ટીમધુ વટી નં. ૧	૧૧૯
૧૯૦	નારસીંહ રસાયન	૧૩૭	૨૧૬	રક્તસ્થંભક કવાથ	૧૫૧
૧૯૧	નારાયરસ	૧૧૬	૨૧૭	રામબાણ મલમ	૧૫૩
૧૯૨	નેત્રાંજન	૧૫૪	૨૧૮	રાજેન્દ્ર વટી	૧૦૬
૧૯૩	પથ્યાદિ વટી	૨૦૫	૨૧૯	લવંગાદિ ચુર્ણ	૮૯
૧૯૪	પથ્યાદિ કવાથ	૧૪૮	૨૨૦	લઘુલાહી ચુર્ણ	૧૨૨
૧૯૫	પશુપતિનાથ રસ	૧૨૪	૨૨૧	લાક્ષાદિ તેલ	૧૪૯
૧૯૬	પથ્યાદિ ગુગળ	૧૦૦	૨૨૨	વસંતકુસુમાક્ષર રસ	૧૧૭
૧૯૭	પિપ્પલાસવ	૧૪૬	૨૨૩	વાતરાક્ષસ રસ	૧૨૮
૧૯૮	પુષ્પાનુગ ચુર્ણ	૯૨	૨૨૪	વાસાદિ કવાથ	૧૪૯

નંબર.	નામ.	પૃષ્ઠ.	નંબર.	નામ.	પૃષ્ઠ.
૨૨૫	શંશમની નંબર ૧	૧૦૨	૨૩૯	સુધાનિધી રસ	૧૨૯
૨૨૬	" " ૨	૧૦૩	૨૪૦	સુતરાંજ રસ	૧૧૯
૨૨૭	" " ૩	૧૦૪	૨૪૧	સુવર્ણ વસંત માતૃતી	૧૧૩
૨૨૮	શિરશુળહર ચુર્ણ	૯૫	૨૪૨	સુવર્ણ વટીનં. ૧	૯૯
૨૨૯	શૂળગજકેસરી રસ	૧૨૨	૨૪૩	" નં. ૨	"
૨૩૦	શ્વાસચિંતામણી રસ	૧૨૭	૨૪૪	સુર્યપ્રભા વટી	૧૧૨
૨૩૧	શ્વેતાંજન	૧૫૫	૨૪૫	હરીતકી અવલેહ	૧૩૪
૨૩૨	શ્રીનિલકંઠ રસ	૧૨૯	૨૪૬	હરસનો મલમ	૧૫૩
૨૩૩	સરસ્વતિ ચુર્ણ	૯૦	૨૪૭	હરસની અક્તીર દવા	૯૦
૨૩૪	સપ્તાંગ ગુગળ	૧૧૧	૨૪૮	હિંગ્વાદિ ચુર્ણ	૯૪
૨૩૫	સમીરગજકેસરી રસ	૧૨૩	૨૪૯	હિંગુલેશ્વર રસ	૧૨૨
૨૩૬	સ્નાનરજ ચુર્ણ	૮૭	૨૫૦	હેમાશ્વરસ સિંદુર	૧૨૬
૨૩૭	સિતોપલાદિ અવલેહ	૧૩૮	૨૫૧	ક્ષયહર પ્રયોગ	૯૧
૨૩૮	સુખવિરેચન	૯૬	૨૫૨	ક્ષયકેશરી યોગ	૯૧

રસાયનસાર સંગ્રહ.

આ નામનું અતિ ઉપયોગી પુસ્તક અમારા તરફથી તૈયાર થાય છે. જેમાં દરેક ધાતુ, ઉપધાતુનું શોધન, મારણ અને સિદ્ધિ રસાયન પ્રયોગો તથા અનેક નવીન શોધ યોગના અનુભવો તેમાં રજૂ કરવામાં આવેલ છે. પારદના સંસ્કારો વગેરે તથા ભઠ્ઠીઓ અને યંત્રોનું સ્વીસ્તર વર્ણન કરેલું છે. અગાઉથી નામ નોંધાવો. મૂલ્ય પ્રથમથી રૂ. ૧૧ પાછળથી રૂ. બે.

લખો-વૈદ્ય ગોપાલજી ઠક્કુર, કરાચી.

શ્રીધન્વન્તરયે નમઃ

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર.

(ભાગ ૨જો.)

૧૨૭ સ્નાનરજ ચ્યુર્ણ.

ખનાવટ—લોદર, વજ, ધાણા, હળદર, દારૂ હળદર, શુદ્ધમનશીલ મરસવ, મગની દાળનો લોટ, પ્રથમની સાત દવાઓ દરેક એકેક તોલો લેવી. જ્યારે છેલ્લી દવા તે સાત દવાઓના વજન જેટલી લેવી અને તેનું ચ્યુર્ણ કરી ખાટલી ભરી રાખવી.

ઉપયોગ—ઉપરના ચ્યુર્ણને થોડાક પાણીમાં ચોળી શરીર પર ઘસવું. અને તેને પાચ દશ મીનીટ સુધી શરીરપર મસ્જી ઠંડા જળપ્રટે સ્નાન કરી લેવું.

ફાયદો—આ પ્રમાણે સ્નાન કરવાથી ચામડી સ્વચ્છ અને તેજસ્વી બને છે. ખરાબ પસીનાને લીધે આવતી ગંધ દુર થઇ શરીરમાંથી ભારી વાસ આવે છે. અને ચામડીનાં દરદો મટી ચામડી રેશમ જેવી બને છે.

સૂચના—નહાતી વખતે દવાનો ભાગ પેટમાં નળાય તેનું ખામ ધ્યાન રાખવું જોઇએ.

૧૨૮ અગ્નિમુખ ચ્યુર્ણ.

ખનાવટ—હિંમ તો. ૧

વજ તો. ૨

પીપર તો. ૩

શુક તો. ૪

અજમો તો. ૫

હરડે છાલ તો. ૬

ચિત્રકમુળની છાલ તો. ૭

ઉપલેટ તો. ૮

રીત—દરેક દવાનું છુટું છુટું ચૂર્ણ લઈ પાટી મેળવી કપડે ચાળી ખાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૧૨થી ૨૪ રતીભાર અથવા બેથી ચાર આનીભાર.

અનુપાન—સ્વચ્છ પાણી સાથે.

સમય—દિવસમાં ત્રણ વખત જમવા પહેલાં.

ઉપયોગ—હોઝરીને બળ આપે, ખોરાક પચાવે, વાયુને ઝાંછો કરે, દસ્ત સાફ લાવે, અગ્નિદીપન કરી વાયુ, ગોળા, મંદાગ્નિ, કફ, ઝાડા, ચુંક વગેરે મટાડે છે.

૧૨૯ તાલીસાદી ચૂર્ણ.

ખનાવટ—તાલીશ પત્ર ૧ તોલા, મરી ૨ તોલા, શુંક ૩ તોલા, પીપર ૪ તોલા, વંશલોચન તોલા ૫, તજ ૧૧ તોલા, એલચી ૧૧ તોલા, સાકર તોલા ૩૨ એનું ખારીક ચૂર્ણ કરી કપડે ચાળી ખાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૧૧ તોલા.

અનુપાન—પાણી સાથે.

ઉપયોગ—અરૂચી, ખાંસી, ઉલટી, હૃદયરોગ, પડખાનું શુળ, વગેરે મટી ભૂખ લગાડે છે.

૧૩૦ ચોપચીનીઆદિ ચૂર્ણ.

ખનાવટ—ચોપચીની તોલા ૧૬ સાકર તોલા ૪ પીપર, પીપરી મુળ, મરી, લવંગ, અકલકરો, શુંક, વાવડીંગ, હરડે, બહેડાં, આમડા અને બંગલરમ એ દરેક અર્ધ અર્ધ તોલા લેવાં. તેનું ચૂર્ણ કરી કપડે ચાળી ખાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૧૧ તોલા.

અનુપાન—મધ અથવા ઘી સાથે.

ઉપયોગ—વીશ પ્રકારનો પ્રમેહરોગ, ઉપદંશ રોગ, વાતરક્ત, ત્રણ, કુષ્ટ, ગરમીનો સંધીવા, ધાતુક્ષીણતા, વાયુ વગેરેમાં સારો ફાયદો આપે છે.

૧.૩૧ મહાપંચનિંબ ચૂર્ણ.

ખનાવટ—લીંબડાનું પંચાગ તોલા ૧૫, લોહભસ્મ, હીમેજ, કુવાડીયાના બીજ, ચિત્રકમુળ, બીલામ, વાવડીંગ, સાકર, આમળા, લગ્ગદર, પીપર, મરી, શુઠં. યાજ્ઞી, ગરમાળાનો ગોળ, ગોખરૂં એ દરેક વસ્તુ એકેક તોલો લેવી.

રીત—ઉપરની દવાએ ખાંડી કપડે ચાળી તેને ભાંગરાના રસની, ગેરના કવાથની, બીબલાના કવાથની, એકેક ભાવના આપી મુકવી કપડે ચાળી પાટલીમાં ભરી લેવું.

અનુપાન—મંછુણદિ કવાથ અથવા ખેરના કવાથ સાથે.

પ્રમાણ—૦ થી ૦૮ તોલો સવાર સાંજ એ વખત.

ઉપયોગ—આમડીનાં તમામ દરદો તથા કુષ્ટરોગ અને રક્ત-વિકાર મટે છે. દવા લામિા વખત લેવી જોઈએ.

૧.૩૨ લવંગાદિ ચૂર્ણ.

ખનાવટ—લવંગ, કપુર, એલચી, તજ, નાગકેશર, વાળો, જાયફળ, શુઠં, શાલજીરૂં, કાળોઅગર, વંસલોચન, જટામાસી, કાળુંકમળ, પીપર, સુખડ, તગર, વાળો, કંકાળ, એ સર્વ એકેક તોલો લઈ તેનું ચુર્ણ કરી કપડે ચાળી લેવું અને તેમાં વાટેલી સાકરનો ભુકા તોલો ૬ મેળવી રાખવું.

પ્રમાણ—એ થી ચાર આની ભાર.

અનુપાન—મધ અથવા પાણી.

ઉપયોગ—ક્ષય, ખાંસી, કંઠનોરોગ, હેડકા, પીનસરોગ, શ્વાસ, અતિસાર, પ્રમેહ, ઉરક્ષત, અરૂચી, ગુદમ, સંગ્રહણી વગેરેમાં ફીક છે.

૧૩૩ સરસ્વતિ યુર્ણ.

બનાવટ—કુષ્ઠ, આસુંડં સિંધાલુણુ, અજમોદ, ૭૩, શાહ-
૭૩ શુંક, મરી, પીપર, કાળીપાટ, સંખાવળી. એ દરેક અંકેક તોલો
તથા ઘોળાવજ તોલો ૧૧ લઘ વાટી યુર્ણ કરી કપડે ચાળી તેને
ધાત્ત્રીના સ્વરસની કે કવાચની ત્રણ લાવના આપી સુકવી લેવું.

પ્રમાણ—૦ થી ૦૧ તોલો. સવાર સાંજ એ વખતે.

અનુપાન—મધ અને ઘી સાથે ચાટી ઉપર દુધ પીવું.

ઉપયોગ—ઉન્માદ, અપસ્માર, મગજનાં દરદો મટાડી બુદ્ધિને
વધારે, યાદશક્તિ ખીલવે, ધીરજ અને સ્મરણ શક્તિ વધારે. વિઘ્ના-
ર્થિઓ પાટે તેમજ અભ્યાસ કરનારા સુસ્ત બાળકો માટે સાફ ગણાય છે.

૧૩૪ હરસની અકસીર દવા.

બનાવટ—શુદ્ધ ગંધક વાલ ૨ ફીમ ઓફ ટારટર (વિલાયતી
દવા છે) વાલ ૪

રીત—ઉપરની દવાને ખરબમાં છુટી એ પડીકાં કરવાં.

અનુપાન—માખણ સાથે દવા ચાટી જવા.

સમય—સવાર સાંજ અંકેક પડીકું લેવું.

ઉપયોગ—હરસમાં પડવું લોહી બંધ કરે, અને દસ્ત સાફ
લાવી પીકા ઓછી કરે છે.

૧૩૫ યકૃતરોગનાશક પ્રયોગ.

બનાવટ—કડુ તોલો ૨૦

નવસાગર તો. ૧૦

સિંધાલુણુ તો. ૪

સંચળ તો. ૪

ફીમ તો. ૨

રીત—ઉપરની દવાઓનું બારીક ચુર્ચુ કરી તેને પ્રથમ ગૌ મુત્રની તથા ચિત્રકના કવાચની અને કુંવારના રસની ત્રણ ત્રણ ભાવનાઓ આપી ધુંટી વટાણા જોવડી ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—દરેક વખતે બે ગોળી.

સમય—દિવસમાં ત્રણ વખત,

અનુપાન—રહેજ ગરમ પાણી સાથે અથવા કુમાયાસવ સાથે

ઉપયોગ—ચક્રત, પ્લીહા, પેટની કાંઈ પણ ગાંઠ આ પ્રયોગથી બરાબર મટી જૂખ લાગે છે અને લોહી સાફ થઈ પેટ ચોખું થાય છે.

૧૩૬ ક્ષયહર પ્રયોગ.

બનાવટ—મળોસત્ત્વ તો. ૦૧

પીપર તો. ૦૧

સુવર્ણમાક્ષિક ભસ્મ તો. ૦૧ પ્રવાલ ભસ્મ તો. ૦૧

રીત—ઉપરની દવા વાટી તેના આઠ પડીકાં બનાવી લેવાં તેમાંથી દિવસમાં ચાર પડીકાં દર ત્રણ ત્રણ કલાકે મધ સાથે આપી ઉપર દુધ પીવરાવવું.

ઉપયોગ—નબળામ્, ક્ષય, ક્ષીણતા, શરીરની કિષ્ણતા, ઉધરસ, શ્વાસ, જીર્ણીકર વગેરે મટે છે.

૧૩૭ ક્ષય કેસરી યોગ.

બનાવટ—મરી, પીપર, પુષ્પાવેલીકટકડી, નવસાર એ દરેક બે બે તોલા, શુદ્ધ વજનાગ ૧ તોલા મેલવી તેને બારીક વાટી રાખવું.

પ્રમાણ—૧ થી ૩ રતીભાર. દિવસમાં ત્રણ વખત.

અનુપાન—સાકરના જૂકામાં ઉપરની દવા લેવી. અને ઉપર દુધ પીવું.

ઉપયોગ—ક્ષય, ઉધરસ, શળેખમ, શરદી, તાવ અને ઉંટાડી-
આની ખાંસી મટે છે.

૧૩૮ પુખ્યાનુગ ચુર્ણ.

ખનાવટ—કાળીપાટ, રસવંતી, મોચ, જીંજીના કડીયા, આંખાની
ગોટલી, પાપાણુબેદ, લોદર, મજીક, કમળનીકેશર, ખીલીનો ગરલ,
મોચરસ, નાગકેશર, મોનાગેર, શુંક, કાયકલ, મરી, રક્તચંદન, અરુણો,
ધાવડીનાં પુલ, દ્રાક્ષ, સારીવામુળ, જેડીમધ, કડાછાલ, અતિવિષ,
અર્જુનછાલ, કાળીપાટ, સમભાગે લઈ ચુર્ણ કરી ખાટલી ભરી રાખવી.

અનુપાન—મધ સાથે ચાટી ઉપર ચોખ્ખાનું ઘોણુ પીવું.

પ્રમાણ—૦૧ તોલા સત્રાગ સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—પ્રદર, રક્તપ્રદર, રક્તાર્શ, અતિસાર, રક્તાતિસાર,
ચોનીદાહ, કમિરોગ, ઋતુદોષ વગેરે મટે છે. આ દવા ખાસ કરી
પ્રદર રોગમાં બહુજ વપરાય છે.

૧૩૯ દશન સંસ્કાર ચુર્ણ.

ખનાવટ—શુંક, હરડેછાલ, મોચ, કાથોઉચો, બાળેલી સોપારી
ના કાલસા, મરી, લવંગ, તજ એ દરેક ચીજ એકેક તોલો લેવી તથા
ચાકનો બારીક ભુકા તોલા ૮ લેવો.

રીત—દરેક ચીજને વાટી ધુંટી કપડે ચાળી લેવું.

ઉપયોગ—આ મંજન સત્રારે દાંતે ધસવાથી દાંત સાફ રહે છે
દરદ મટે છે, પણ થતું અટકે છે. મોઢાનાં દરદો મરી દાંત મજબુત
બને છે. મોઢામાંથી ખરાબ વાસ નીકળતી અંધ પડી મોં સુવાસિત
બને છે. હમેશાં વાપરવામાં વાંધો નથી.

સૂચના—મંજન લગાડ્યા બાદ તે ઘસીને પછી સ્વચ્છ પાણી
થી ઢાગળા કરી નાંખવા જોઈએ.

૧૪૦ જતીફલાદિ ચુર્ણ.

ખનાવટ—જયફલ, વાવડીંગ, ચિત્રક, શુંક, તગર, તલ, તાલીસ પત્ર, મુખડ, લવંગ, કલોંજ, કપુર, હરડે, આમડા, મરી, પીપર, તજ, વસંતોચન, એલચી. તમાકુપત્ર, નાગકેશર, એ દરેક તોલો તોલો લેવાં. તથા શુધ્ધ શેફલીભાંગ તોલા ૬ અને સાકર તોલા ૨૬ લઈ કુટી ચુર્ણ કરી ખાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૬થી ૧૨ રતીભાર.

અનુપાન—મધ સાથે.

ઉપયોગ—ક્ષય, ઉધરસ, શ્વાસ, સંગ્રહણી, ઝાડા, મરડો, મંદાગ્નિ, સળેખમ વગેરે મટે તથા ઉંઘ લાવે છે અને દરદને મટાડે છે. સાથાનું દરદ તથા ઉન્માદમાં પણ વપરાય છે.

૧૪૧ ચવાનીખાંડવ ચુર્ણ.

ખનાવટ—અજમો, દાડમખીજ, શુંક, આમલીની છાલ અરલ-વેતસ, ખાટાંભાર એ દરેક ચાર ચાર તોલા, કાળાં મરી ૨૫ તોલા, પીપર તોલા ૮૫, તજ, સંચળ, ધાણા અને જીરું એ દરેક બે તોલા સાકર ૬૪ તોલા. એ સર્વને ખાંડી ખારીક ચુર્ણ ખનાવી કપડે ચાળી ખાટલી ભરી લેવી.

પ્રમાણ—૧૨ થી ૨૪ રતીભાર સવાર સાંજે એ વખત પાણી સાથે.

ઉપયોગ—પાંકુરોગ, હૃદયરોગ, સંગ્રહણી, જ્વર, ઉલટી, શોષ, અતિસાર, ખરલ, કબજિયાત, અરૂચી, શુળ, મંદાગ્નિ, અર્શરોગ, જીભ અને મળાનાં દરદો વગેરેમાં ઠીક ફાયદો આપે છે.

૧૪૨ હિંગવાદિ ચૂર્ણ.

ખનાવટ—શંકેલીહીંગ, કાળીપાટ, હરડેછાલ, ધાણા, દાડમખીજ, ચિત્રકછાલ, કચુરો, શુંક, અજમોદ, મરી, પીપર, પળાંશી, અમલવેત્ત, તુલશીપાન, આમલીની છાલ, જીરું, પુષ્કરમુળ, વજ, ચવક, સાજી ખાર, જવખાર, સિંધાલુણ, સંચળ, બીડલુણ, મીઠું, વડાગરૂં મીઠું એ દરેક ચીજ સમભાગે લેવી. અને ચૂર્ણ કરી ચાળી ખાટલી ભરી રાખવા.

પ્રમાણ—૧૨થી ૨૪ રતીભાર.

સમય—જમ્યા પહેલાં રહેજ ગરમ પાણી સાથે અથવા છાશ સાથે.

ઉપયોગ—વાયુ, ગોળા, હૃદયરોગ, કબજિયાત, બસ્તીશુંળ, પાર્શ્વશુંળ, ગુદશુંળ, મુત્રકૃચ્છ, પાંડુરોગ, હેડકી, ચક્રતરોગ, પ્લીહા, આસ, કંઠરોગ, ખાંસી, સંત્રહણી, અર્શ વગેરે મટે છે. હમેશાં વાપરી શકાયછે અને સ્વાદિષ્ટ છે.

૧૪૩ નારાયણ ચૂર્ણ.

ખનાવટ—ચિત્રકછાલ, હરડે, બહેડા, આમળાંતી છાલ, શુંક, મરી, પીપર, પલાંશી, વજ, અજમો, જીરું, પીપળીમુળ, વરેઆળી, તુલશીનાપાન, અજમોદ, કચુરો, ધાણા, વાવડીંગ, કાળુંજીરું, ઉપલેટ, પુષ્કરમુળ, સાજીખાર, ચવક્ષાર, સિન્ધાલુણ, સંચળ, બિડલુણ, વડા ગરૂંમીઠું, મીઠું એ દરેક એકેક તોલો ઈંદ્રવાણીનાં મુળ બે તોલા, નસોતર ૩ તોલા, દાંતીમુળ ૪ તોલા, કાંટાળા ચોરનું મુળ ૨ તોલા, એ દરેક ચીજને ખારીક વાટી ચૂર્ણ કપડાજી કરી ખાટલીમાં ભરી લેવું.

પ્રમાણ—૦૫થી ૦૮ તોલો. સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—રોગ પ્રમાણે અથવા છાશ કે ગરમ પાણી સાથે.

ઉપયોગ--અણ્ણુ કબજાઆત. હૃદયરોગ, પાંડુરોગ, ખાંસી, શ્વાસ, ભગંદર, મંદાગ્નિ, જ્વર, કુષ્ટ, સંગ્રહણી, સ્થાવર જંગમવિષ-નો વિકાર વગેરેમાં સારો ફાયદો આપી તમામ ઉદરરોગ મટાડી શરીર શુદ્ધ બનાવે છે.

૧૪૪ નવાયસ લોહ.

બનાવટ--ચિત્રકમુળની છાલ, હરડેછાલ, ખડેડાં છાલ, આમ-ડાની છાલ, પીપર, નાગરભોષ, શુક, વાવડીંગ, મરી એ સર્વ દવા એક એક તોલો તેનું ચુર્ણ કરી તેમાં લોહમસ્મ તો. ૯ મેળવી ધુંટી યાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણુ--૬થી ૧૨ રતીભાર સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન--મધ અથવા ઘી સાથે ચાટી ઉપર દુધ પીવું. અથવા છાશ પીવી.

ઉપયોગ--પાંડુરોગ, ભગંદર, મોઝે, કુષ્ટરોગ અર્શ, ઉદરરોગ, મંદાગ્નિ, કમ્બીરોગ, ત્રિદોષ, નબળાઇ વગેરે મટે છે.

૧૪૫ શિરશાલહર ચુર્ણ.

બનાવટ--ફેનાસીટીન

ત્રેન ૫

કેશીનસાઇટ્રસ

ત્રેન ૫

સાકરનો ભુકો

ત્રેન ૧૦

રીત--ઉપરની દવાને બારીક વાટી તેના બે ભાગ કરવા. અને તેમાંથી એક ભાગ દવા ચઢા સાથે લષ્ઠ બીજે ભાગ દવાનો ત્રણ કલાક પછી તેવીજ રીત લેવો.

ઉપયોગ--માથાનો સખ્ત દુખાવો, ચક્ષુ અને શુભ મગજનાં એ દરદોને તરતજ આદવાથી આરામ થાય છે.

સુચના—આ દવા હમેશાં વાપરવી નહિ. કવચિતજ જરૂર પડ્યે વાપરી શકાય કેમકે દરરોજ વાપરવાથી હાની થાય છે, તેમ અતિ નળ્યાં માણસે પણ લેવી નહિં.

૧૪૬ સુખવિરેચન.

ખનાવટ—શુક ૧ ભાગ, વરેઆરી ૧ ભાગ, મીંઢીઆવંગ ૨ ભાગ, સાકર ૪ ભાગ, દરેકનું ચુર્ણ લેઇ સાથે મેળવી કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૦૧ થી ૦૧૧ તોલા ભાર.

અનુપાન—રહેજ ગરમ પાણી સાથે.

ઉપયોગ—કબજાઆત મટાડે, દરતલાફ લાવી દરસ, આફરો, ચુંક, વાયુ અજીર્ણ મળ અંધ વગેરે મટાડે છે. રાત્રે આ દવા ગરમ પાણી સાથે લેવાથી સવારે એક બે પેટ માફ આવી જાય છે.

૧૪૭ અવિપતિકર ચુર્ણ.

ખનાવટ—ત્રીફલા, ત્રિકટુ, મેઘ, વાવડીંગ, એલચી, તમાલ-પત્ર, એ દશ દવા એકેક તોલા, લેવંગ દશ તોલા, શાકર તોલા ૬૦ નસોતર તો. ૪૦ એનું ચુર્ણ કરી બાટલીમાં ભરી લેવું.

પ્રમાણ—૦૧ થી ૦૧૧ તોલા. જમ્યા પહેલાં સવાર સાંજ,

અનુપાન—નાળીએરનું પાણી અથવા ઠંડુ પાણી.

ઉપયોગ—અમ્લપિત, શુળ, હરસ, પ્રમેહ, પથરી મુત્રાઘાત વગેરે મટે છે.

પથ—દુધ, ભાત ખાવાથી જલદી ફાયદો થાય.

૧૪૮ ગંગાધર યુર્ણ.

ખનાવટ—નાગરભોથ, ઈંદ્રયવ, ખીલી, લોદર, મેચરસ, ધાવડી, નાંકુલ, શુંઠ, કડાછાલ, કાળીપાટ, વાળો. અતિવિષ, આંખાની, ગોરલી, શુધ્ધ હીંગળો એ દરેક ચીજ સમ ભાગે લઈ યુર્ણ કરી લેવું અને કપડે આળી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૧૨ થી ૨૪ રતીભાર દિવસમાં ત્રણ વખત.

અનુપાન—મધ સાથે અથવા ચોખાના ધોણુ સાથે.

ઉપયોગ—અતિસાર, પ્રવાહીકા, સંગ્રહણી, મરડો મટે છે અને મળ અંધાઇને આવે છે.

૧૪૯ આયુષ્યવર્ધની ગુટીકા.

ખનાવટ—શુંઠ તોલા ૧૨,

હરડેછાલ તોલા ૧૨,

પીપર તોલા ૮

પીપરીમુળ તોલા ૮

મરી તોલા ૪

ચવક તોલા ૪

તાલીસ પત્ર તોલા ૪

નાગકેશર તોલા ૪

એલચી તો. ૨

વાળો તોલા ૨

તજ તો. ૧

તમાલ પત્ર તો. ૧

રીત—ઉપરની દવાઓનું બારીક યુર્ણ કરી વાટી તેમાં ખપે તેટલો (આશરે તોલા ૩૦ સુધી) જીરું ગોળ મેળવી તેમાંથી ચણીબોર પ્રમાણે ગોળી બનાવી લેવી.

પ્રમાણ—૨થી ૪ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત,

ઉપયોગ—હરસ, મંદાગ્નિ, પીનસરોગ વગેરેમાં વપરાય છે, જાંશ અને દુધનું સેવન રાખવાથી સારી અસર બતાવે છે.

૧૫૦ સુરણુવટી નં. ૧

બનાવટ--સુરણુને સુકવી તેનું ચુર્ણુ તોલા ૩૨, ચિત્રક છાલ તોલા ૧૬ શુકં તોલા ૪ કાળાં મરી તોલા ૨ એ સર્વનું ચુર્ણુ લઈ તેના સમ ભાગે તેમાં જુનો ગોળ મેળવી ગોળી બનાવી રાખવી.

પ્રમાણુ--૦ા થી ૧ તોલો દિવસમાં બે વખત.

ઉપયોગ--છ પ્રકારનો હરસ રોગ મટાડવા તથા તેમાં થતી પીડા ઓછી કરવા આ દવા વપરાય છે.

૧૫૧ સુરણુવટી નં. ૨

બનાવટ--સુરણુનો સુકવી કરેલો ભુકો તોલા ૧૬, વરધારે તોલા ૧૬, સફેદ મુશલી તો. ૮, ચિત્રકછાલ તો. ૮, હરડા. ૧૫હેડા, આમડા, વાવડીંગ, શુકં, પીપર, બીલામ, પીપળીમુળ, તાલીસપત્ર, એ દરેક ચાર ચાર તોલા તજ, એલચી, મરી એ બે બે તોલા એ દરેકનું ચુર્ણુ તથા તેના સમ ભાગે જુનો ગોળ નાખી ગોળી બનાવી રાખવી.

પ્રમાણુ--૦ થી ૦ા તોલો, દિવસમાં બે વખત.

ઉપયોગ--મંદાગ્નિ, અર્શ, સંત્રહણી, શ્વાસ, ખાંસી. ક્ષય, બરલ, હાથીપચું, સોજા, હેડકા, પ્રમેહ, ભગંદર, નયનાઇ વગેરે મટે છે. ખાસ કરી હરસનાં દરદીઓ માટે આ દવા ઉત્તમ ગણાય છે.

૧૫૨ કાંચનાર ગુગળ.

બનાવટ--કાંચનાર વૃક્ષની છાલનો ભુકો તો. ૮૦ ત્રીફળાનો જડો ભુકો તો. ૪૦ લઈ તેમાં પાણી તો. ૧૦૦૦ નાંખી ચતુર્થાંસ ક્વાથ કરી કપડે ગાળી લઈ તેને ફરી ગરમ કરવું. તે ક્વાથ ઘટ્ઠ થાય ત્યારે તેમાં ત્રીફળાં ચુર્ણુ તો. ૨૦ ત્રીકટુચુર્ણુ તો ૧૦ વરણુની છાલ તોલા ૪ એલચી, તજ, તમાલ પત્ર એ દરેક તોલો એક એક

નાંખી દેવું તથા શુષ્ક ગુગળ તોલા ૫૦ નાંખી જડો પાક થાય ત્યારે ઉતારી લઈ પછી જરા ઘી વાળો હાથ કરી ચણી બેર પ્રમાણે ગોળી બનાવી બરાબર સૂકવી ખાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—૦૧ થી ૦૧૧ તોલા, સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—પાણી અથવા કાંચતારનો કવાથ અથવા મહામં-
જીષ્ઠાદી કવાથ સાથે લેવો.

ઉપયોગ—કંઠમાળ, અપચી, અર્બુદ, ગ્રન્થી, વ્રણરોગ, ગુદ્મ, કુષ્ઠરોગ, ભગંદર, રક્તવિકાર વગેરે દરદોમાં આ દવા લાંબો વખત દેવાથી ખૂબ સારું પરિણામ આવે છે.

૧.૫૩ કિશોર ગુગળ.

બનાવટ—હરડે, બહેડાં, આમડા અને ગળો એ દરેક ચીજ ૬૪ ચોસક તોલા જુદી જુદી લઈ ખાંડી તેના જડા ભુકાને પાણી તોલા ૧૩૫૬ માં ઉકાળવું અરધું પાણી રહે ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળીને કવાથને ફરી ચુલે ચડાવી તેમાં શુષ્ક ગુગળ તોલા ૬૪ નાખી ઘટ પાક કરવો. પછી તેમાં હરડાં બહેડાં આમડા એ દરેકનું ચુર્ણ તોલા બે બે, ગળોનું ચુર્ણ તોલા ૪, શુકં, મરી, પીપર અને વાવરીંગ એ દરેક તોલા બે બે, દંતીમુળ તોલા ૧ નસોતર તોલા ૧ એ સર્વનું ચુર્ણનાંખી તેને ઘુંટી ઘી વાળા હાથથી તેની ગોળીઓ ચણી બેર પ્રમાણે કરી લઈ સૂકવી ખાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—તો. ૦૧ થી ૦૧૧ સુધી સવાર સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—વાતરકન, ખરજવું, કુષ્ઠ, વ્રણ, પ્રમેહ, ઉદરરોગ, અગ્નિમાંધ, ખાંસી, સોજા, પાંડુરોગ, રક્તવિકાર વગેરે મટે છે, અને શરીર શુષ્ક થાય છે.

અનુપાન—પાણી અથવા દુધ સાથે દવા લઈ ઉપર બેતેતો મહામંજીષ્ઠાદિ કવાથ પીવો તો સારો ફાયદો આપે છે.

૧૫૪ પથ્યાદિ ગુગળ.

બનાવટ—હરડે, બહેડા અને આમડાની છાલ તોલા ૧૨૦ લઘ તેને એક વાસણમાં અધકચરી કરી પાણી તો. ૧૦૦૦માં નાંખી રાત્રે પલાળી સવારે ઉકાળો કરવો. જ્યારે અર્ધું પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી તે ક્વાથને ફરી ચુલે ચંડાવી તેમાં શુધ્ધ ગુગળ તોલા ૬૪ નાંખવું અને ખડો પાક થતાં સુધી ઉકાળો કરવો. પછી જ્યારે ઘટ્ટ થાય ત્યારે તેમાં વાવડીંગ, હંતીમ્રળ, હરડે, બહેડા, આમડા, ગળો, પીપર, શુકં, મરી, નસોતર એ દરેકનું બે તોલા ચુર્ણ કરી મેળવી દેવું. અને સુકાય ત્યારે જરા ઘી વાળા દાથથી તેમાંથી ચણીએર પ્રમાણે ગોળી બનાવી બરાબર સુકાવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૧૧ તોલા સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—મહારાસનાદી ક્વાથના પ્રવાહી ઉકાળા માથે અથવા પાણી કે દુધ સાથે લેવી.

ઉપયોગ—ગ્રધસીવાયુ, ખંજતા (લંગડાપણું) બરોડ, પાંડ રોગ વગેરેમાં સારો ગણાય છે.

૧૫૫ અભયાવટી.

બનાવટ—હરડેની છાલનું ચુર્ણ તો. ૧ શુધ્ધ ટંકણ તો. ૧ મરી તો, ૧ પીપર તો. ૧ શુધ્ધ નેપાળો તો. ૪ સર્વને વાટી થોરના દુધમાં એક ભાવના આપી અડદના દાણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ ગોળી જરૂર જણાય ત્યારે.

અનુપાન—થોડું હરડે ચુર્ણ લઘ તેની સાથે ગોળી મુકી ગરમ પાણી સાથે લેવું.

ઉપયોગ—ઉદરરોગ, જીર્ણિજ્વર, બરણ, રક્તપિત્ત, અજીર્ણ, પેટનું દરદ મટાડી દસ્ત જીલ્લાય સાદુ લાવે છે.

સુચના—આ મખત જીલ્લાએ માટે વિચારીને ઉપયોગ કરવે.
અને જ્યારે અંધ કરવાની જરૂર જણાય ત્યારે ઠંડું પાણી પીવાથી
અંધ થઈ જશે. પછી પથ્ય ખોરાક ખાવો.

૧૫૬ અર્કવટી.

ખનાવટ—શુધ્ધ અરીણ તો. ૧ લવગ તો. ૨૥
આકડાનારવાઈડા તો. ૨૥ સિંધવ તો. ૧૧
ટંકણખાર તો. ૧૧ તજ તો. ૦૫
જેઠીમધ તો. ૧ અજમો તો. ૧૧

રીત—ઉપરની દવાઓને ખાંડી ખારીક કરી ખરલમાં અરી-
ણનાં કસુઆ સાથે ઘુંટી રતીભારની ગોળી ખનાવી સુકવી રાખવી.

પ્રમાણ—અઠેક ગોળી સુસવી. આખા દીવસમાં ૧૦થી વધુ
ગોળી ન લેવી.

ઉપયોગ—ખાંસી માટે સારો ઉપાય છે. નવી જુની ગમે
તેવી ખાંસીને મટાડે છે ને કફ છુટો કરી આરામ આપે છે.

૧૫૭ ખદીરાદી વટી.

ખનાવટ—શુદ્ધ સારો કાથો તોલા ૪૦૦ લઈ તેને પાણી તો ૮૦૦માં
નાંખી ક્વાથ કરી લેવો તેમાં નીચેની વસ્તુઓનું ખારીક ચુર્ણ
નાંખી ઘુંટી સુકવી ગોળી ખનાવી રાખવી. ચીન્નેનાં નામ:—

ચંદન. પદમક, વાળો, મજીક, ધાવડીનાં પુલ, મોથ, કમળકાંડી,
જેઠીમધ, તજ, તમાલપત્ર, નામકેશર, લાખ, રસવંતી, જટામાસી,
લોદર, હરડા, બહેડા, આમડા, હળદર, દારૂહળદર, ઘણુંલા, એલચી,
મજીક, કાયફળ, વજ, જવાસો, અગર, પતંગ, ગેરૂ અને સુરમો
એ દરેક એક એક તોલો, તથા જાયફળ, જાવંત્રી, લવંગ, કંકોળ એ
આર આર તોલા લેવા જોઈએ.

ઉપયોગ—મેમાં રાખી દવા ચુસવી જોઈએ તેથી ગળાનાં, હોઠનાં મોઢાનાં તમામ દરદો મટી મુખપાક વગેરેમાં આરામ થાય છે. તથા દંતરોગ મટી દાંત મજબુત બને છે. મેં અને દાંતના દરદોમાં ઉતમ હોવાની સાથે ખાંસી સ્વરભંગમાં ઠીક છે.

૧૫૮ અમરસુંદરી ગુટીકા.

બનાવટ—શુક, મરી, પીપર, હરડે, બહેડાં, આમડા, પીપરી મુલ, રેણુંકખીજ, ચિત્રક, લોહભસ્મ, તજ, તમાકુપત્ર, ખેતચી, નાગ. દેશર, શુધ્ધ પારદ, શુધ્ધ ગંધક, શુધ્ધ વજનાગ, વાવડીંગ, અકલકરો, મોથ, આ દરેક ચીજ સરખે વજને લઈ ચુર્ણ કરી ખરલમાં ઘુંટી લેવું.

રીત—પ્રથમ પારદ વગેરે રસ દ્રવ્યની ખરલમાં કજ્જલી બનાવી તેમાં ખીજ દવાઓનું ચુર્ણ મેળવી, આ દવાનું જે વજન થાય તેથી બમણા વજને ગોળા લઈ તેમાં બધી દવાઓ ઘુંટી લઈ ગોળી વાળવા જેવું થતાં ચણા જેવડી ગોળી બનાવી જીથે સુકવી રાખવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૩ ગોલી.

અનુપાન—પાણી.

સમય—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

ઉપયોગ—અપરમાર, સન્નિપાંત, દમ, ખાંસી, હરસ, સર્વ જાતના વાયુના દરદો, ઉન્માદ વગેરે મટાડી જ્ઞાન તંતુઓને પોતાના સરળ કાર્યમાં મદદ કરે છે.

૧૫૯ શંશમની નં. ૧

બનાવટ—લીંબડાના ઝાડ ઉપર ચડેલી લીલોગજો લાવી તેના અકેક ઇંચના ટુકડા કરી તેને પાણીથી ઘોષ લાકડાની ખાંડણીમાં

નાંખી છુંદી તેનાથી ચાર ગણા પાણીમાં ત્રણ કલાક પલાળી સુકવા પછી તેને હાથ વડે ખુબ ચોળા મસળા કુચા જેવો ભાગ હોયતે કાઢી બહાર નાંખી દેવો અને જે પાણી રહે તેને કપડે ગાળી લઇ ચુલે ચડાવી દેવો અને તે ધીમે ધીમે તાપે ઉકાળી ઘટ અવશેષ ધન-જેવો બનાવી નીચે ઉતારી સુકવી દેવો જ્યારે તે ખરલમાં ઘુટવા લાયક થાય ત્યારે તેમાં તે ધનનું વજન તોલા ૧૦ હોયતો તેમાં લોહભસ્મ તો. ૧ નાંખી ઘુંટી લેવું અને જરા ઘી વાળો હાથ કરી તેની મરી જેવડી ગોળા બનાવી છાંયે સુકવી પછી બાટલી ભરી રાખવી,

પ્રમાણ—એક ઐનની ગોળા દરેક વખતે ૪ થી ૮ સુધી લેવી
સમય—સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—પાણી અથવા દુધ.

ઉપયોગ—નબળાઇ, શીકાશ, જીર્ણીજ્વર, પાંકુ, દાહ, અગ્નિની મંદતા, ક્ષય, હૃદયરોગ, ધાતુની નબળાઇ, વગેરેમાં બહુ ઉપયોગી છે. કટુ પૌષ્ટક તરીકે અને શોષક તરીકે ઠીક છે. નબળા દરદીઓ માટે સારી ગણાય છે.

૧૬૦ શંશમની નં. ૨

બનાવટ—શંશમની નં. ૧ ની ઉપર જે બનાવટ આપવામાં આવીછે તે મુજબ કાળારંગનો ગળોનોધન તૈયાર થાય તેમાં લોહ ભસ્મ નહિં નાંખતાં તેમાં સુવર્ણ માક્ષિક ભસ્મ ઉપરનાં વજન પ્રમાણે નાંખી ઉપર મુજબ ગોળા બનાવી રાખવી.

પ્રમાણ—એકેક ઐનની ગોળા દરેક વખતે ૪ થી ૮

સમય—સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—દુધ કે પાણી.

ઉપયોગ—નબળાઇ, સફેદ પ્રદર, પાંકુરોગ, શીકાશ, જીર્ણીજ્વર, ક્ષય, હૃદયરોગ વગેરેમાં ઠીક છે.

૧૬૧ શંશમની નં. ૩

બનાવટ—ઉપરની રીત પ્રમાણે બનાવી શકાય છે. માત્ર ફરક એટલો છે કે શંશમની નં. ૧ માં લોહ ભસ્મ અને નં. ૨ ખમાં માક્ષિક ભસ્મ પડે છે. જ્યારે નં. ૩ ખમાં કોઇપણ જાતની ભસ્મ નાખ્યા શિવાય ઘન તૈયાર કરી તેમાંથી ઉપર મુજબ ગોળી બનાવી લેવાય છે. અને તે નં. ત્રીજીની શંશમની ગણાય છે.

ઉપયોગ—જ્વર, સુવાવડીનો તાવ, બાળકોનો તાવ, મંદાગ્નિ, પ્રદર, નબળાઇ તથા શરદી, ઝાડા, ઉધરસ, પેટચક્રું વગેરે બાળરોગ માં ખાસ વપરાય છે.

પ્રમાણ—૪ થી ૧૬ ગોળી. દર ચાર ફલાકે.

અનુપાન—પાણી.

૧૬૨ પ્રવાહીકા નાશક વટી.

બનાવટ—અશીષ ૪ ભાગ.

હિંગળો શુદ્ધ ૨ ભાગ.

ટંકણખાર પૃલાવેલ ૧ ભાગ.

રીત—એક નાની ખરલમાં ત્રણેને વાટીને પાણીની સાથે મરી જેવડી ગોળી બનાવી લેવી આસરે ગોળી એકેક એનની બનાવવી જોઇએ.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ ગોળી.

સમય—સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—મધસાથે ચાટવી અથવા પાણી સાથે લેવી.

ઉપયોગ—મરડો, આમાતિસાર, પ્રવાહીકા, સંઘ્રહણી, ઝાડો, ખાસ કરી જીના મરડામાં વખણાય છે.

સૂચના—આ દવા નાનાં બાળક માટે વાપરવી હોય તો બહુજ સંભાળથી ઓછી માત્રામાં વિચાર કરીને આપવી, કેમકે તેમાં અશીષ ખાસ આવે છે. અને યોગ્ય પથ્ય રાખી દવા લેવી.

પથ્ય—મરડાના રોગી માટે છાશ ભાત અને દાડમનો રસ અથવા ખીલીનો મુરખ્ખો આપવાથી આ દરઃ જલદી કાયદો આપે છે.

૧૬૩ દાડીમી વટી.

બનાવટ—કડાછાલ તો. ૦ા
 ખુરાસાની અજમો તો. ૦ા
 કેસર તો. ૦ા
 ઉપલેટ તો. ૦ા
 ગાંજો તો. ૦ા
 ગુગળ તો. ૦ા
 ખીલીનો ગરભ તો. ૦ા
 લોદર તો. ૦ા
 ધાવડીના પુલ તો. ૦ા
 આંબાની ગોટલી તો. ૦ા
 અશીષુ તો. ૦ા
 કાચા દાડીમ નંગ બે,

રીત—ઉપરની તમામ દવાઓનું ચુર્ણ તૈયાર કરી રાખવું. અને માત્ર બે દાડીમ બુદ્ધાં લઈ તેમાં ડગળી આપી વચ્ચે ખાડો કરી તેમાં ઉપરનું ચુર્ણ તથા તેનાં ખીયાંને ભરી ડગળી બંધ કરી તેના ઉપર લીલું કપડું વીંટી પછી તેના પર માટી લગાડી થોડાક જાણુની અગ્નિમાં પકાવવું જ્યારે ઉપરની માટી ખરાખર લાલ થાય ત્યારે કાઢી લઈ ઠંડુ થવા દેવું. પછી તે બે દાડમની ઉપરથી કપડું માટી ફેંકી દઈ આખાં બે દાડીમને ખરલમાં વાટી મધ નાંખી વટાણા જેવડી ગોળી બનાવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ ગોળી. દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત લેવી.

અનુપાન—પાણી સાથે.

ઉપયોગ—ઝાડો, મરડો, રક્તાતિસાર, પ્રવાહીકા વગેરે ગમે તેવા જોરદાર હોય તો પણ મટે છે.

૧૬૪ આમરાક્ષસીગુટીકા.

બનાવટ—શુદ્ધ હિંગળો તો. ૧
 અશીષુ તો. ૧
 કપુર તો. ૧
 જયફળ તો. ૧
 લવંગ તો. ૧

રીત—સમ ભાગે ચીજો લઈ ખારીક વાટી પાણી સાથે ખર-
લમાં ઘુંટી રતીભારતી ગોળી બનાવી લેવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ ગોળી પાણી સાથે.

ઉપયોગ—અતિસાર, મરડો, સંગ્રહણી, કાલેરા, અણર્ણ વગે-
રેમાં પાચન શક્તિ સુધારી તરત ઝાઝ બંધ કરેછે મરડા અને કાલેરામાં
ખાસ ઉપયોગી છે રક્તાતિસાર પણ બંધ કરે છે.

૧૬૫ પથ્યાદિ વટી

બનાવટ—હરડે સારી લાવી તેનું ચુર્ણુ તોલા ૫ લઈ તેમાં
ચુંકનું ચુર્ણુ તોલા ૨૦ નાંખી મેળવી તેમાં ખરે તેટલા ગોળ નાંખી
ઘુંટી ગોળી ચણીખોર પ્રમાણે કરી રાખવી.

પ્રમાણ—૩થી ૬ ગોળી એક વખતે લેવી,

અનુપાન—પાણી અથવા રોગ મુજબ.

સમય—રાત્રે અથવા જરૂર જણાય ત્યારે.

ઉપયોગ—તમામ રોગમાં વપરાય તેવી ઉત્તમ દવા છે. આ
દવાથી હસ્ત સાફ આવી વાયુ શાંત થાય છે. અને આજકાલ સર્વ
રોગનું મુળ તપાસીશું તો તેમાં પ્રથમ વાયુ અને કબજાઅતજ મુખ્ય
જણાય છે. આ સાદી દવાથી મહાત્મા લોકો ભયંકર વ્યાધિઓ મટાડી
ચમત્કાર બતાવી ગયા છે તેજ આ શાસ્ત્રીય પ્રયોગ છે. દરેકને બનાવી
વાપરવા ભલામણ છે.

૧૬૬ રાજેન્દ્ર વટી.

બનાવટ—કસ્તુરી તો ૨

અરીણ તો ૪

જયફળ તો ૮

ભીસસેની કપુર તો ૪

કેશર તો ૮

જવંત્રી તો ૮

- તજ તે!૦ ૮ લવંગ તે! ૮
એલચી તે!૦ ૮ અક્ષતકરો તે!૦ ૮

રીત—દરેકનું બારીક ચૂર્ણ લઈ નાગરવેલના પાનના રસમાં ઘુટી મગના દાણા પ્રમાણે ગોળી વાળી સુકવી બાટણી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૪ ગોળી. દુધ સાથે.

ઉપયોગ—શરદી, ખાંસી, શળેખમ, શ્વાસ, નળજાઈ, ઝાડા, અંજણ, વાધુ, ધાતુશ્વાસ, વીર્યાનું, પાતળાપણું, સ્વપ્નશ્વાસ, બાળકોની નળજાઈ, ઝાડા, ખાંસી, શરદી, આંચકી વગેરે તમામ દરદેમાં તરતજ ફાયદો આપે છે. અને સ્ટીમ્યુલન્ટ (ઉત્તેજક) હવા તરીકે કોષપણુ દરદમાં સારો ફાયદો બતાવે છે.

સૂચના—આખા દિવસમાં ૧૨ થી વધારે ગોળી ન લેવી. અને અન્યથા એક ગોળીથી વધારે એક વખતમાં ન આપવી. આખા દિવસમાં બાળકને ત્રણ ગોળી આપી શકાય છે.

૧૬૭ જતીફલાદી વટી.

બનાવટ—જયફળ, અરીણુ, ખારેકનો જૂકો દરેક એકેક તોલો લઈ વાટી પાણી સાથે ઘુટી સ્તીભારની ગોળી બનાવી રાખવી.

પ્રમાણ—એકથી બે ગોળી.

અનુપાન—પાણી કે જલ સાથે,

સમય—દર ચાર ચાર કલાકે દિવસમાં ત્રણ વખત.

ઉપયોગ—અતિસાર, સંગ્રહણી, આમાતિસાર કે પ્રવાહીકા મટે.

સૂચના—આ દવામાં અરીણુ મુખ્યભાગે સમ ભાગે આવે છે માટે ધ્યાન રાખીને વાપરવી અને બાળકને આ દવા બનતાં સુધી આપવી જ નહિ.

૧૬૮ ભીમસેની ગુટીકા.

ખનાવટ—હરડેની છાલ, હીમેજ હરડે, કંડુ ઈંદ્રવાણીની જડ, કુંવાડીયાનાં બીજ રેવચીનીનો શીરો શુંક મરી પીપર હરડેછાલ બહેડા છાલ, આમડાનીછાલ એ સર્વ સમ ભાગે તથા તેનાથી બમણું એળી-આનું ચૂર્ણ લેવું.

રીત—ઉપરની દવાને ખરલમાં નાંખી કુંવારના રસમાં બે દલાડા ધુંટી વટાણા જેવડી ગોળી બનાવી લેવી.

પ્રમાણ—એકથી બે ગોળી.

અનુપાન—પાણી સાથે રાત્રે સુતી વખતે લેવાય.

ઉપયોગ—જીલાબની ગોળી તરીકે લેવાથી પેટને સાફ કરી કબજાઆત, મટાડે, ઉદરરોગ, કમળો, કમીરોગ, જીર્ણીત્વર, અર્શ વગેરેમાં પેટ સાફ કરી ફાયદો આપે છે.

૧૬૯ અમૃતપ્રભા વટી

ખનાવટ—અકલકરો સિંધાલુણ, ચિત્રક, મરી, આમડા, પીપર અજમો, હરડે છાલ, એ દરેક અકેક તોલો તથા શુંક તોલા બે આ પ્રમાણે ચીન્નેનું ચૂર્ણ લેવું.

રીત—ઉપરના ચૂર્ણને બીજોરા લીંબુના રસમાં એક દીવસ ધુંટી ચણાપ્રમાણે ગોલી કરી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—બે ગોળી.

સમય—સવાર, બપોર, સાંજ

અનુપાન—પાણી સાથે આપવી.

ઉપયોગ—મંદાગ્નિ, અરૂચી, ખાંસી, દમ, શળેખમ, ગળાનું દરદ, શરદી, વાયુનો તાવ, પેટની ચુંક વગેરે મટી જૂખ ભાગે અને આધેલ પચાવે છે.

૧૭૦ જવરદની વટી.

ખનાવટ—પીપર તોલા ૨ જીરું તોલા ૨૫
કાંકયનીમંજ તો. ૪ બાવળનાં પાન તો, ૧૫

રીત—દરેક દવાને બારીક વાટી ખરલમાં નાંખી તેને પાણી સાથે ઘુંટી વટાણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળી.

સમય—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે,

અનુપાન—ગરમ પાણી સાથે લેવાય,

ઉપયોગ—દરેક પ્રકારનાં તાવ માટે વપરાય તેથી તાવ કિતરે છે, અને ટાઢીઓ તાવ અટકે છે.

૧૭૧ કેશરાદી વટી.

ખનાવટ—કેશર, જાયફળ, એલચી, શુકં, લવંગ, અશીણુ, હીંગળો શુદ્ધ સમભાગે લેવા.

રીત—અશીણુના ડોડવાને કવાથ કરી ઉપરની દવાનું ચુર્ણ ખરલમાં નાંખી તે કવાથમાં ઘુંટી એકેક રતીભારની ગોળી બનાવી લેવી.

પ્રમાણ—એક થી બે ગોળી.

અનુપાન—ચોખાના ઘોણુ સાથે.

સમય—સવાર બપોર અને સાંજ.

ઉપયોગ—અતિસાર, મરડો, પેટની ચુક, જમ્યાપછી પેટમાં ગડમડાટ થઇ જાડો લાગવો વગેરે માટે ઠીક છે. જાડા બંધ કરી દુધાવો મટાડે છે.

૧૭૨ ચપ્પીમધુવટી.નં. ૧

ખનાવટ—એલચી તો. ૪ લવંગ તો. ૪

બહેડાની જાલ તો. ૪ વર્ષાળી તો. ૪

ચોખો કાથો તો. ૪ કાળાં મરી તો. ૪

જેડીમધ તો ૪

જેડીમધનો શીરો તો ૧૬

પીપરમેન્ટનાં ફુલ તો ૧

રીત—પ્રથમની આઠ દવાનું બારીક ચુર્ણ લઈ તેમાં નવમી દવા મેળવી ધુટી પાણી સાથે ખરલમાં વાટી વટાણા જેવડી ગોળી બનાવી લેવી. અને તે સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—આખા દીવસમાં બાર ગોળી સુધી વીલે.

સમય—મેઝામાં ગોળી રાખી ચુર્યા કરતી જ્યારે જ્યારે ખાંસી આવે ત્યારે ખાસ લેવી જોઈએ.

ઉપયોગ—ખાંસી, સ્વરભંગ, રાગેખમ, ગળાનો વરમ, શોષ, વગેરે મટાળી કંઈ છુટો કરી ગળાને સુવાણું બનાવે છે.

૧૭૩ દુગ્ધ વટી.

બનાવટ—વજનાગ તો. ૧૮

અરીણ તો. ૧૮

લોહભરમ તો. ૦)૮

અમ્લકભરમ તો. ૧૮

રીત—ઉપરની દવાઓને ખરલમાં ધુટી દુધમાં વાટી તેની રતીભારની અથવા અઢેક ઝેનની ગોળી વાળી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—રથી ૪ ગોળી (૧થી ૨ રતીભાર)

સમય—સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—દુધ સાથે.

ઉપયોગ—સોળ, સંગ્રહણી, મંદાગ્નિ, વિષમજ્વર, પાંદુરોગ, ઝાડા વગેરે મટે છે.

પથ્ય—આ ગોળીખાનારે જ્યાં સુધી દવા ચાલુ હોય ત્યાં લગી માત્ર દુધ ઉપરજ રહેવું. પાણી અથવા બીજા કોઈ પશુ પદાર્થનો ઉપયોગ ન કરવો જોઈએ, તોજ સારો ફાયદો થાય છે.

૧૭૪ સપ્તાંગ ગુગળ.

બનાવટ—શુઠં, મરી, પીપર, હરડાં, બહેડા, આમડા એ સર્વ દવા સમભાગે લઈ તેમાં શુદ્ધ ગુગળ સમભાગે એટલે એ છ દવાને સરખે વજન મેળવી પાક જેવું કરી ગોળી ચણાપુરની બનાવી રાખવી.

પ્રમાણ—૩ થી ૬ ગોળી સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—મંજીષ્ઠાદિ કવાથ સાથે અથવા પાણી સાથે.

ઉપયોગ—નાડીત્રણ, ભગંદર, શુળ, વ્રણ, રક્તદોષ, વગેરે માટે છે. અને શરીરને સુધારે છે.

૧૭૫ કાલેરાની ગોળી.

બનાવટ—શેકેલા ધાણા તોલા ૪ બીવીંત્રી તો. ૩ જીરું તો, ૩ અતિવિષ, ધંધ્રવવ, અજમો, કાંકયનીચીંજ, લવંગ એ દરેક બે બે લોલા, વજ, દિંગ, કપુર, લસણ, સિંધાલુણ, બાયફલ, અધેડાનું મુળ એ દરેક અઢેક તોલો, બીડલવણ, શુઠં, કાળાં મરી, બીલીતો ગરબ, પીપર, પીપરીમુળ, રાળ, એલચી, હરડે એ દરેક અર્ધ અર્ધ તોલો, તથા ખપે તેટલો લીંબુનો રસ,

રીત—પ્રથમ સર્વ દવાઓને ખાંડી કપડે ચાળી ખરલમાં નાંખી લીંબુના રસમાં ઘુંટી વટાણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી ખાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૧થી ૨ ગોળી.

સમય—દર ૦૧ કલાકે.

અનુપાન—ડુંગળીનોરસ અથવા સ્વચ્છ પાણી.

ઉપયોગ—કાલેરા માટે આ દવા અકસીર જણાઇ છે. એ શિવાય પેટના દરદોમાં પણ સારી જણાય છે,

૧૭૬ કપૂરસુંદરી ગુટીકા.

ખનાવટ—કપુર, નયફળ, જવત્રી, ઘતુરાનાં ખીજ. સમુદ્ર-શોષના ખીજ, અક્લકરોં, શુંઠ, મરી' પીપર, ચોપચીની, શેકેલ કાંક ચનાં ખીજ એ દરેક એક એક તોલો શેકેલી ભાંગ તો. ૧૧ અરીણ તો. ૧૧ વછનાગ તો. પા.

રીત—દરેક વસ્તુને ખાંડી તેમાં અરીણનો કસુંબો નાંખી તેને ભાંગરાના રસની ભાવના આપી મરી જેવડી ગોળી ખનાવી છાંયે સુકવી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળી.

અનુપાન—પાણી સાથે અથવા કડાછાલના ભૂકા સાથે.

સમય—દિવસમાં બે થી ત્રણ વખતે લેવી.

ઉપયોગ—ઝાડો, મરડો, સંગ્રહણી, અર્શ, મંદાગ્નિ, જયંકર આમાતિસાર વગેરે માટે ઉત્તમ છે તથા ચાલુ થોડો વખત વાપરવાથી અરીણનું અંધાણ છુટી જાય છે.

સુચના—આ દવામાં અરીણ મોટા પ્રમાણમાં છે માટે બાળકને સંભાળથી પ્રમાણનો વિચાર કરીને દવા આપવી, તથા આડાના દરદ પ્રમાણે પથ્ય રાખવું.

૧૭૭ સૂર્યપ્રભાં વટી.

ખનાવટ—ભારંગી, બીલામ શુધ્ધ, ઈઅરણી, અજ્રક ભરમ, કેળનોકંદ, કાળીપાટ, વજ, ગોરોચન, ચવક, તમાક પત્ર, ચિત્રક, શુંઠ, મરી, પીપર, જવખાર, માજીખાર, ગંધકશુધ્ધ, પારદ શુધ્ધ, ત્રાય-માણ, વિકળો, કાળો વછનાગ શુધ્ધ, લાલ વછનાગ શુધ્ધ, લવંગ, લીંદીપીપર, કુષ્ઠ, તાડનાં ફળ, હરડાં, બહેડાં, આમળા, ખાહી, લતાકરતુરી, મળો, ખીલીનો ગરબ, પાંચે પ્રકારનાં લવણ, જીંઘનાં ફુલ, ચમેલીનાં ફુલ, મોગરાનાં ફુલ, બોલસરીનાં ફુલ, માધવી

લતાનાં ફુલ, બપોરીઆનાં ફુલ, એ બધાને ખાંડી બારીક ચુર્ણ કરી લેવું. અને પારદ ગંધકની કળજલી બનાવી તેમાં દવા મેળવી તેને એરંડ તેલમાં ઘુંટી ચણીભાર જેવડી ગોળી કરી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ ગોળી; દિવસમાં બે વખત, પાણી સાથે.

ઉપયોગ—તમામ પ્રકારના ઉદર રોગને મટાડી અગ્નિ દીપન કરે છે, જીનાં પેટના દરદોમાં બહુજ વખણાય છે,

૧૭૮ સુવર્ણ વસંતમાલતી.

બનાવટ—સોનાના વરખ અથવા ભસ્મ તો ૦૧ મોતીની પીણી તો ૦૨

રસ સિંદુર તો ૦૩

સફેદ મરી તો ૦ ૪

યસદ ભસ્મ તો ૦ ૮ (અથવા ખાપરીયું શુષ્ક તો ૦ ૮)

રીત—દરેક ચીજને બરાબર વાટેલી લાઇ સાથે મેળવી બરાબર ખરલ થઇ જાય ત્યારે તેમાં માખણ તો બે નાખી બરાબર ઘુંટી પછી તેમાં લીંબુનો રસ નાંખતા જવું અને ઘુંટવું. આશરે વીશેક દીવસ સુધી એમ ચાલુ ઘુંટવાથી માખણની ચીકાસ મટી જઇ સ્વાદ પારખતાં ખટાશ થઇ જશે ત્યારે સમજવું કે હવે તૈયાર થઇ ગઇ છે પછી રતીભારતી આશરે ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—એક રતીભારથી તે ત્રણ રતીભાર સુધી.

સમય—સવાર સાંજ બે વખત અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

અનુપાન—પીપરનું ચુર્ણ વાલ ૧ તથા મધ અથવા માખણ સાથે ચાટી ઉપર દુધ પીવું.

ઉપયોગ—ક્ષયરોગ, મગજની, નબળાઇ, ધાતુક્ષીણતા, જીર્ણ જવર, ખાંસી, સંઘ્રહણી, નબળાઇ, હૃદયરોગ, મસ્તક શુળ, ચક્રક આવવા તેમજ ચાલુ નબળાઇમાં ખાસ વખણાય છે. મગજ શક્તિ વધારે છે અને જીના રોગોમાં સાફ કામ આપે છે.

પથ્ય—આ દવા ચાલુ હોય ત્યારે પચે તેવો પોષ્ટિક ખોરાક લેવો અને દરદને અનુકુળ થાય તેવું પથ્ય પાળવું.

૧૭૯ મહાલક્ષ્મીવિલાસ રસ.

ખનાવટ—લોહભસ્મ તો. ૧, શુધ્ધ ગંધક તો. ૨, રસસિંદુર તો. ૨, અબ્જક ભસ્મ તો. ૪, બંગ ભસ્મ તો. ૧, રૌપ્ય ભસ્મ તો. ૧, તામ્રભસ્મ તો. ૧, સુવર્ણ માક્ષિક ભસ્મ તો. ૧, જયફળ તો. ૧, જવંત્રી તો. ૧, વરધારાનાં બીજ તો. ૧, કનકબીજ શુધ્ધ તો. ૧, ઘોળી મુશલી તો. ૨, ભીમસેની કપુર તો. ૧, શુક્ર, મરી, પીપર, લવંગ, અલચી, મોઘ અને શુધ્ધ ભાંગ એ દરેક અંકકે તોલો તથા સુવર્ણ ભસ્મ તો ૦૧

રીત—દરેક વસ્તુ જુદી જુદી યારીક વાટેલી લેવી અને તેને એક પછી એક ખરલમાં મેળવતા જવું, બરાબર ચીંતે મળી જાય ત્યાર બાદ એક દીવસ ઘૂંટી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૩ રતીભાર.

સમય—સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—મધ અથવા માખણ સાથે ચાટી ઉપર દુધ પીવું

ઉપયોગ—ક્ષયરોગ, ખાંસી, શરદી, શળેખમ, હૃદયરોગ, છાતીનું શુળ, પ્રદર, પ્રમેહ, મધુપ્રમેહ, દમ, અતિશયનબળાઇ, માથા નું દરદ વગેરે મટે છે તેમજ મગજ પુષ્ટ થઇ ધાતુ ક્ષીણતા મટી અશક્તિ દુર થાય છે. વાજકરણ શુભ સાથે પૌષ્ટિક અને ઉતેજક છે.

૧૮૦ મન્મથવિલાસ રસ.

ખનાવટ—રસસિંદુર તો. ૧, પારદ તો. ૨, ગંધક તો. ૨, અબ્જકભસ્મ તો. ૧૧, લોહભસ્મ તો. ૧૦, સફેદ મુશળી તો. ૪, ભીમસેની કપુર તો. ૧, ચોપચીની, જયફળ, લવંગ, અજમોદ, મરી.

રાજ, એલચી ખીજ એ દરેક એક એક તોલો. એખરો, જવંત્રી, લોંડીપીપર, કનકખીજ. શુકં, અકલકરો એ દરેક દોઢ દોઢ તોલો, શેમજાની છાલ તો. પાા, આચુંક તો. ૫, એરકાયલાં તો. ૪, બળદાચ્ચા તો, ૬, આમળા તો, ૫, શતાવરી તો. પાા,

રીત—પ્રથમની પાંચ વસ્તુઓ ખરલમાં જુદી મેળવી પછી તેમાં ભામસેની કપુર નાંખી દેવું અને ત્યાર બાદ દરેક વસ્તુનું બારીક ચૂર્ણ લેઇ તેમાં મેળવી દઇ ખરલમાં ઘુંટી નાગરવેલના પાનના રસમાં ચણોડી પુરની ગોળા બનાવી છાંયે સુકવી બાટલી ન્હરી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળા.

સમય—સવાર સાંજ એ વખત.

અનુપાન—દુધ અથવા પાણી અનુકુળ જણાય તે.

ઉપયોગ—આરોગ્ય સાચવવા તથા શક્તિ વધાર્ક પૌષ્ટિક દવા તરીકે ચાલુ વાપરી શકાય છે. ખીમારી પછીની નબળાઇ, નેત્રરોગ, વીર્યશ્રાવ, મગજની કે ધાતુની નબળાઇ મટાડી શક્તિ વધારે, તથા વીર્ય, બળ, ક્રાંતિનો વધારો કરે હમેશાં વાપરવાથી સારો ફાયદો બતાવે. યુવાનો માટે ઉત્તમ દવા છે.

સુચના—નાનાં બાળકો કે સ્ત્રીઓ માટે પણ પાષ્ટિક તરીકે વપરાય છે.

૧૮૧. કમિકુઠાર રસ.

બનાવટ—કપુર તો ૮

ત્રાયમાણુ તો ૧

અજમે તો ૧

કડાછાલ તો ૧

વાવડીંગ તો ૧

હીંગજો શુધ્ધ તો ૧

કેશર તો ૧

વછનાગ શુધ્ધ તો ૧

પીતપાપડો તો ૧

રીત—દરેક દવાનું ચૂર્ણ લઇ ખરલમાં ઘુંટી તેને પ્રથમ બાહ્ય પછી ભાંગરો પછી ઉંદરકાનીના રસની અથવા કવાથની એકંક

ભાવના આપી બધે રતીભારના વજનની ગોળા બનાવી સુકવી ખાટલી માં રાખવી.

પ્રમાણ—વાલ ૧ થી વાલ ૨ સુધી.

અનુપાત—મધ અથવા વાવડીગતો ક્વાથ,

સમય—જરૂર જણાય ત્યારે અથવા દરરોજ સવારનાં.

ઉપયોગ—પેટનાં કમી, અજીર્ણ, ચૂંક, મોળ, વાયુ, ઝાડા, ઉલટી, કાલેરા વગેરેમાં સારો ફાયદો બતાવે છે.

૧૮૨ નારાય રસ.

બનાવટ—શુદ્ધ પારદ, ૧ તોલા, શુદ્ધ ગંધક તોલા ૨

ટંકણખાર પુલાવેલ તો. ૧ કાળાં મરી તો. ૧

પીપર તો. ૨ શુકં તોલા ૨

શુદ્ધ નેપાળો તોલા ૯

રીત—ઉપરની દવાઓ બારીક લઈ પ્રથમ પારદ ગંધકની કજજળા કરી તેમાં બીજી દવાઓ મેળવી દસ છુંટી ખાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૧થી ૨ રતીભાર.

અનુપાત—સાકરના ભુકા સાથે અથવા મધ સાથે ચાટી ઉપર ડુંકું પાણી પીવું.

ઉપયોગ—શુળ, ઉદરરોગ, વાયુ, ગોળો ચૂંક, કબજિયાત વગેરે મટાડી જીભાળ લાવે છે. આ દવા ખાસ કરી જીભાળ લેવા માટેજ અપાય છે.

સુચના—નાનાં બાળકોને કે નવજા દરદીઓને આ દવા આપવી નહિ. જીભાળ બંધ કરવું હોયતો સાકર વાળું પાણી પીવું અને ઉપર બીચડી તથા ઘી ખાવા આપવું.

૧૮૩ મહાયોગરાજ ગુગળ.

ખનાવટ—શુક, પીપર, ચવક, પીપરીમુળ, ચિત્રકજાલ, શુધ્ધ હીંગ, અજમોદ, સરસવ, જીરું, શાદજીરું. રેણુકખીજ, ઇંદ્રવ. કાળી-પાટ, વાવડીંગ, ગજપીપર, કકુ, અતિવિષ, ભારગી, વજ, મોએકાશીંગ એ દરેક અઢેક તોલા ત્રીફલા ચુર્ણુ તો, ૪૦ શુધ્ધ ગુગળતો. સીરો તોલા ૬૦, લોહભસ્મ, અશ્વક ભસ્મ, ચાંદીની ભસ્મ, મંદુર ભસ્મ, ખંગભસ્મ, નાગ ભસ્મ રસસિંદુર એ દરેક દવા ચાર ચાર તોલા લઇ તેને જુદી વાટ લેવી,

રીત—પ્રથમ ઉપરની દવામાંથી ગુગળતો પાણીમાં અવલેહ જેવો શીરો ખનાવી તેમાં ઉપરનાં વસાણાંનું જીજી ચુર્ણુ નાંખી મેળવવું. અને પછી તેમાં ભસ્મો નાંખી ઘુંટી મેળવી તડકે સુકાવી જરા ઘી વાળો હાથ કરી તેની ચણીભાર પ્રમાણે ગોળા ખનાવી ખરાબર સુકવી બાટલી ભરી રાખવી. ગુગળ ખનાવતાં ઘી વાળો હાથ હશે તો ચાંટવાની ધારતી રહેશે નહિં. તેમ તપેલામાં દવાને ખરાબર મેળવ્યા બાદ દવા કાઢી તેને ગરમ પાણીથી ઘોષ નાંખવાથી તે સોફ થઇ જાયછે.

પ્રમાણ—રથા ૪ ગોળા સવાર સાંજ એ વખત, ઘી સાથે ચાટી ઊપર મહારાસ્નાદિ ક્વાથ પીવો.

ઉપયોગ—તમામ પ્રકારનાં વાત વ્યાધિ, મંદાગ્નિ, હરસ, ભગંદર, પ્રમેહ, પ્રદર, ઋતુદોષ, શ્વાસ, ખાંસી, વાયુ, કુષ્ટ, ક્ષય, વાતરક્ત, વિર્યદોષ, રજદોષ, ઉદાવર્ત, પાંડુ વગેરે તમામ દરદોનો નાશ કરવા આ દવા ઉત્તમ કામ કરે છે. વાયુની ખાસ દવા છે.

૧૮૪ વસંત કુસુમાકર રસ.

ખનાવટ—સુવર્ણ ભસ્મ તો ૨
લોહ ભસ્મ તો ૩

અશ્વક ભસ્મ તો ૨
રસસિંદુર તો ૪૧

બંગ ભસ્મ તો ૩

મુક્તાપિષ્ટી તો ૪

પ્રવાલપિષ્ટિ તો ૪

કસ્તુરી તો ૦૧

ભીમસેની કપુર તો ૦૧૧

રીત—પ્રથમની સાત દવાઓને ખરલમાં નાંખી ઘુંટી તેને ગાયનું દુધ, અરકુશીનો રસ, હળદરનો કવાથ, કેળના કંદનો રસ, ગુલાબના પુલનો સ્વરસ, ચમેલીના પુલનો રસ, તુલસીના પાનનો રસ, એ દરેકની એકેક ભાવના આપી સુકવી તેમાં કસ્તુરી તથા ભીમસેની કપુર મેળવી ઘુંટી બાટલી ભરી લેવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ રતીભાર સવાર સાંજ એ વખત.

અનુપાન—માખણ અથવા મધ સાથે ઉપર દુધ પીવું.

ઉપયોગ—તમામ પ્રકારના પ્રમેહ, મધુપ્રમેહ, વીર્યશ્રાવ, તપાહ, ધાતુક્ષીણતા, સ્વપ્નશ્રાવ, પ્રદર, બહુમુત્ર, સાંમરોગ વગેરે મટાડી અને શક્તિ આપે છે. વીર્યવર્ધક અને કામેતેજક છે.

૧૮૫ જ્યવતી.

બનાવટ—શુદ્ધ મનશીલ ૧ તોલો, શુદ્ધ હરતાલ ૧ તોલો, શુદ્ધ ગંધક ૧ તોલો, શુદ્ધ પારદ તોલો ૧૧૧ લઘ મર્દન કરી તેમાં તામ્રભસ્મ તોલો ૪૧૧ નાંખી ઘુંટી આકાશના દુધમાં તથા ભોરંગણી ના રસમાં, ગળોના રસમાં, ત્રિકલાના કવાથમાં, ચિત્રકના અને ચવકના ઉકાળામાં ભુદી ભુદી એક એક ભાવના આપી મર્દન કરી એક ગોળો કરી લેવો. તે ગોળાને સુકવી તેનાપર આકાશના પાન વીંટીને ઉપર દશ કાપક માટી કરી તેને સુકવી કુકુટ પુટમાં પકાવી લેવું. ઠંડુ થયા બાદ ઉપરની કપક માટી તથા પાન વગેરે દુરકરી બહુજ સંભાળથી તેમાંનો ગોળો કાઢી લઘ ખરલમાં ઘુંટી તેવું વજન સાત તોલા થાય તો તેમાં શુદ્ધ વજનામ, પુલાવેલો ટંકણુખાર, પીપર, કાળાં મરી, એ દરેક દવાઓ ચૌદ ચૌદ આનીભાર તથા શુદ્ધ નેપાળો તોલા ૩૧૧

નાંખી સર્વને ધુંટી તેને લીંબુનો રસ તથા આદુનો રસ નાંખી એકેક ભાવના આપી ધુંટી મગ પ્રમાણે ગોળી બનાવી લેવી.

પ્રમાણ—એક ગોળી વધુ જરૂર હોયતો બે ગોળી સવાર સાંજ દેવી.

અનુપાન—પતામાંમાં મુકી ચાવી જવી અથવા મધ સાથે લેવી.

ઉપયોગ—કફજ્વર, વાતજ્વર, શ્વાસ, ખાંસી, મંદાગ્નિ, હરસ.

પાંદુરોગ, ભગંદર વગેરેમાં હીક છે. ખાસ કરી આ ગોળીથી દસ્ત બે ત્રણ આવી પેટ સાફ થઇ જ્વર કિતરી જાય છે. અનુપાન બેદથી તમામ દરદમાં વપરાય છે.

૧૮૬ સુતરાજ રસ.

બનાવટ—શુધ્ધ પારો, શુધ્ધ ગંધક, શુધ્ધ વછનાગ, કૃષ્ણલોહ
ટંકણુખાર. દરેક ચીજ એકેક તોલો, શુધ્ધ ધતુરાના ખીજ તો. ૪

રીત—ઉપરની દવાઓનું ખારીક ચૂર્ણ લઇ એક દિવસ ખર-
લમાં વાટી તેને ધતુરાના ખીજ તો. ૧ તથા વછનાગ તો. ૧ લઇ
તેનો ઉકાળો કરી તેના ત્રણ પટ આપવા. પછી ત્રિકટુ તો. ૨નાં લઇ
તેનો ઉકાળો કરી તેના પાંચ પટ આપવા. અને પછી અડદના દાણા
જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી ખાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—બે ગોળી.

અનુપાન—પાણી સાથે.

ઉપયોગ—કફજ્વર શળેખમ શરદી ન્યુમોનીઆ ઇન્ફલુએન્ઝા
વગેરેમાં સારો ફાયદો આપે છે.

૧૮૭ કપૂર રસ.

બનાવટ—શુદ્ધ હિંગળો, અશીષ. મોથ, ઈંદ્રજવ, જાયફળ,
કપુર સર્વ સમભાગે લેવાં.

રીત—દરેકનું બારીક ચુર્ણ લઈ પાણીમાં ઘુંટી રતીભારની ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૨થી ૪ ગોળી.

અનુપાન—પાણી સાથે.

સમય—દર ચાર કલાકે દિવસમાં ત્રણ વખત લેવી.

ઉપયોગ—જ્વરાનિસાર, સંગ્રહણી, ઝાડા, રક્તાતિસાર વગેરે મટે.

૧૮૮ ગંધક રસાયન.

બનાવટ—પ્રથમ ગંધક આમણસારે શેર ૧૦ લાવી તેને બૂકાકરી તેને ઘી શેર ૧૦ માં નાખી ધીમે ત્યારે ગરમ કરી જ્યારે તે રસ થાય ત્યારે એક વાસણ મોટું લઈ તેમાં દુધ શેર ૨ નાંખી ઉપર કપડું જીણું બાંધી તેના ઉપર ગરમ કરેલું ગંધક ઘી શીખે રેડવું ઘી અને દુધને વાસણમાં મુકી દઈ તેમાંથી ગંધક દલાડી લઈ તેને ગરમ પાણીથી ઘોષ સાફ કરી તેને બૂકા બનાવી ખરલમાં વાટવું અને તેને ગાયતું દૂધ, એલચીનો ઉકાળો, તજનો ઉકાળો, તમાલપત્રનો ઉકાળો, નાગકેશરનો ઉકાળો, ગળોનો રસ, હરડેનો ઉકાળો, ખહેડાંનો ઉકાળો, આમડાનો ઉકાળો, શુંઠનો ઉકાળો, ભાંગરાનો રસ, તથા છેવટે આદુના રસની એમ દરેકની જુદી જુદી એક એક ભાવના આપી ઘુટતાં ઠીક સુકાય ત્યારે કપડે ચાળી લેવું.

પ્રમાણ—૬ થી ૧૨ રતીભાર.

અનુપાન—એ આનીભાર સાકરના ભુકામાં દવા લઈ દુધથી ઉતારવી.

સમય—સવાર સાંજ એ વખત.

ઉપયોગ—મંદાગ્નિ, ખસ, ખરજવું, એળ, પાંકુરોગ, અંડ-વૃદ્ધિ, જીર્ણજ્વર, વાતરક્ત, પ્રમેહ, ધાતુક્ષય, શુળ, કુષ્ઠરોગ, સોમરોગ, હરસ, વાતરોગ, રક્તવિકાર, વગેરેમાં વપરાય છે.

પૃથ્વ્ય—આ દવા ખાનારે મરચાં, તેલ, ખટાઇ, અને અથાણું
અંધરાખી દુધનું વધારે સેવન રાખવું.

૧૮૯ ગ્રહણીકપાટ રસ.

ખનાવટ—શુંક, મરી, પીપર, શુધ્ધ ગંધક, ટંકણખાર પુલા-
વેલો, શુધ્ધ પારદ, કોડીની ભસ્મ, શુધ્ધ વછનાગ એ દરેક દવા સમ
ભાગે લેવી.

રીત—ઉપરની દવાનું બારીક ચુર્ણ લઇ પ્રથમ પારદ ગંધ-
કની કઞ્જલી કરી તેમાં ઘુંટી લીંબડાના પાનનો રસ નાંખી ઘુંટી
અડદ જેવડી ગોળી બનાવી સૂકવી રાખવી,

પ્રમાણ—રથી ૪ ગોળી, દીવસમાં બે વખત.

અનુપાન—મરી, સાકર અને ઘી સાથે ઊતારવી. ઊપર
પાણી પીવું,

ઉપયોગ—સંગ્રહણી અને ઝાડાના રોગમાં ઉત્તમ છે.

૧૯૦ ચંદ્રકળા રસ.

ખનાવટ—શુંધ પારદ, તો. ૧ શુધ્ધ ગંધક તો. ૨, તામ્ર
ભસ્મ તો. ૧ અશ્રક ભસ્મ તોલો ૧ કડુ તો. ૧ ગળોસત્વ તો. ૧
ખંડસલીઓ તો. ૧ ચંદનનો બુકો તો. ૧ વાળો તો, ૧, માધવી તો.
૧ સારીવા તો. ૧ સર્વતું બારીક ચુર્ણ લેવું.

રીત—ઉપરની માત્રાઓ ઘુંટી તેમાં ચુર્ણ મેળવી તે સર્વતે
નાગરમોથનો કવાથ, દાડમનો રસ, ઘોખડનો સ્વરસ, કેવડાનો સ્વરસ,
દુધ, સહદેવીનો રસ, કુંવારનો રસ ખડમલીઆનો કવાથ, રામતુલશીનો
રસ, સતાવરીનો કવાથ કે રસ, કાળીદરાખનો કવાથ એ દરેકની બુદ્ધી
બુદ્ધી એકેક ભાવના આપી ઘુંટી સુકવી બાટલી ભરી લેવી.

પ્રમાણ—રથી ૪ રતીભાર દિવસમાં બે વખત.

અનુપાન—જીરું અને સાકર અથવા દુધ કે માખણ સાથે અપાય,

ઉપયોગ—૨કનિપત, પ્રદર, પ્રમેહ, સોમરોગ, પથરી, પિત્તજ્વર, દાહ, શરીરના કાષ્ઠપણ ભાગમાંથી પડતું લોહી અટકાવે અને ડાંક આપે છે.

૧૯૧ લઘુલાહી ચુર્ણ.

ખનાવટ—શુધ્ધ પારદ, શુધ્ધ ગંધક, શુક્ર, મરી, પીપર, અજમે! જીરું શાહજીરું સંચળ સિંધાલુણુ મિડલુણુ શુદ્ધ હીંગ એ દરેક દવા સમ ભાગે લઘુ ચુર્ણ કરી તેના બરાબર વજનમાં કડાછાતનું ચુર્ણ કરી મેળવી દેવું.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ આનીબાર (૪ થી ૮ વાલ)

અનુપાન—પાણી અથવા ચોખાનું ઘોણ.

ઉપયોગ—દરેક પ્રકારના અતિસાર, સંઘ્રહણી, શુળ, મરડો, આફરો, વાયુ વગેરે મટે છે. પાચન થાય છે.

૧૯૨ હિંગુલેશ્વર રસ.

ખનાવટ—શુધ્ધહીંગજો, પીપર, શુધ્ધ વજનાગ, સમભાગે લેવાં. અને તેને પાણીમાં વાટી ત્રણ દીવસ ખરલમાં છુટવું પછી અકેક મેનની ગોળા ખનાવી ચુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

ઉપયોગ—વાતજ્વર, નવીન તાવમાં હીક છે.

પ્રમાણ—એકથી બે ગોળા, દીવસમાં ત્રણ વખત.

અનુપાન—પાણી સાથે લેવી,

૧૯૩ શૂળગજકેશરી રસ.

ખનાવટ—શેકલાં ઝેરકુમલા તો. ૨ શેકલા કાંકચનીમીંજ તો. ૨
શુધ્ધ હીંગ તો. ૦૫ ટંકણુ ખાર તો. ૦૫

અન્નમેા તો, ૦૥	પીપર તો. ૦૥
પીપરી મુળ તો, ૦૥	ચવક તો. ૦૥
કાળાંમરી તો. ૦૥	શુક તો. ૦૥
હરડે છાલ તો. ૦૥	સાજીખાર તો. ૦૥
સિંધાલુલ તો. ૦૥	યવક્ષાર તો, ૦૥
સંચળ તો. ૦૥	ગંધક શુધ્ધ તો, ૦૥
પારો શુધ્ધ તો. ૦૥ લેવાં.	

રીત—દરેકને વિધીસર વાટી મેળવી તેને લીંબુના રસના ત્રણ પુટ આપી છુટી ચણા જેવડી ગોળી વાળી બાટલી ભરી લેવી.

પ્રમાણ—૧થી ૨ ગોળી,

સમય—દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત.

અનુપાન—પાણી સાથે.

ઉપયોગ—શુળ, વાયુ, આદરો, ચુંક. કમળઆત, ઝાડા. અજીર્ણ વગેરે મટે છે.

૧૯૪ સમીરગજ કેસરી રસ.

બનાવટ—અશુદ્ધ ઝેરકાચલાંનો ભુકો તો ૦ ૧ અશીષુ તો ૦ ૧
કાળાં મરી તો ૦ ૧

રીત—નામરવેલના પાનના રસમાં ત્રણેને છુટી મગની દાળ જેવડી ગોળી વાળવી.

ઉપયોગ—ઝાડા તથા હિલ્ટી સાથેનો પેટનો દુખાવો, શુળ, વગેરે તરત મટે છે. વાયુને મટાડે છે.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ ગોળી.

અનુપાન—પાણી સાથે.

૧૯૫ કાળો રસ.

ખનાવટ—શુધ્ધ પારો તો. ૦૧ શુધ્ધ ગંધક તો. ૦૧ કુકા-
વેલ ટંકણુખાર તો. ૨. શુધ્ધ નેપાળો તો. ૩૧ એરંડીની મીંજ
તો. ૪ શુકં તો. ૨૧ કાળાં મરી તો. ૧૧ નસોતરની જાલ તો. ૨૧
દરડે જાલ તો. ૬ એ દરેકનું ચુર્ણ લેવું.

રીત—પ્રથમની એ દવાની કમળા કરી તેમાં ખીજ દવાએ
ધુંટી મેળવી સાત દીવસ ખરલેમાં વાટવું એટલે કાળો રસ થશે.

પ્રમાણ—રતી એ ભાર અથવા તેથી ઓછો, પ્રકૃતિ પ્રમાણે લેવાય.

અનુપાન—ગરમપાણી સાથે લેવું.

ઉપયોગ—પેટનું શુળ, શ્વાસ, ઉધરસ, સમ્રણી, વરાધ, અશીશુનું
ઝેર, હડખવા, પાંકુરોગ, જ્વર, શીંગશ, વિષમજ્વર જીર્ણજ્વર, વિસ્ફો-
ટક, મળવિકાર વગેરેમાં પેટ સાફ કરી જીલાય લાવે, અને શરીરનું
શોધન કરી ઉપરની દરેક વ્યાધિ મટાડે.

સુચનાં—જીલાય બંધ કરવા ખીચડી, ઘી ખાવું અને તરસ
લાગે કે જીલાય બંધ કરવો હોયતો સાકર વાળું પાણી પીવું, અને
જીલાય ન લાગે તો તડકે ખેસવું, અને ચઢા પીવો.

૧૯૬ પશૂપતિનાથ રસ.

ખનાવટ—શુધ્ધ પારદ, ગંધક, હિંગળો, શુકં, મરી, પીપર,
ત્રવંગ, સિંધાલુણ, સંચળ, વડાગરં મીઠું, હીંગ, લોદભરમ, કપુર,
દરડેજાલ, ટંકણુખાર, કાડીની ભરમ, શંખ ભરમ, છીપ ભરમ, દરેક
ચીજ અંકેક તોલો લેવી.

રીત—દરેક વસ્તુનું ચુર્ણ લેવું. તેમાં પ્રથમ પારદ ગંધકની
કમળલી કરી તેમાં હીંગળો મેળવી ધુંટી ખીજ ખાકાની ચીજો મેળવી
દહ તેને લીંબુના રસમાં ધુંટી ચણા જેવડી ગોળા વાળાં છાંયે સુકવી
ખાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—૪ થી ૬ ગોળી,

સમય—સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—ધી સાથે ચાંટવી અથવા પાણી સાથે લેવી.

ઉપયોગ—અજીર્ણ, મંદાગ્નિ. અરૂચી, મોળ, ગુદમ, શુળ, ખરણ, લીવરની ગાંઠ, ટાઢી ગાંઠ વગેરે તમામ પેટનાં દરદો મટે છે,

૧૯૭ પ્રતાપ લંકેશ્વર રસ.

ખનાવટ—શુદ્ધ પારદ ૧ ભાગ,

અજ્ઞક ભરમ ૨ ભાગ

ગંધક શુદ્ધ ૧ ભાગ,

મરી ૩ ભાગ,

લોહ ભરમ ૪ ભાગ,

શંખ ભરમ ૮ ભાગ,

વજનાગ ૧ ભાગ,

અડાયાછાણુની રાખ ૧૬ ભાગ

રીત—આ દવાને ખારીક વાટી કપડછાણુ કરી ખાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—૩ થી ૬ રતીભાર.

અનુપાન—મધ સાથે.

ઉપયોગ—સુવાવડી સ્ત્રીના તમામ રોગોમાં આ દવા અજળ્ય કામ કરે છે. તાવ, ખાંસી, માથાનું દરદ, વાયુ, શરદી, આંચકી, ચુંક વાતરોગ, કફરોગ, ત્રિદોષ, અતિસાર, વગેરેમાં વપરાય છે. અને સારો ફાયદો આપે છે.

૧૯૮ પ્રદરારી રસ.

ખનાવટ—રસસિંદુર તો ૦ ૨ ખંગભરમ, લોહભરમ, યશદ ભરમ, અશ્રીણુ, કેળનો કંદ, કમળનો કંદ, શતાવરી, એ દરેક તો. એક એક લેવાં

રીત—દરેક વસ્તુનું ખારીક ચુર્ણુ લઈ તેને ખરણ કરી તેમાં આશોપાલવતી છાલના ઉકાળાની ત્રણ ભાવના આપી ધુંટી ચણા જેવડી ગોળી વાળી રાખવી.

પ્રમાણ—૩થી ૬ રતીભાર,

અનુપાન—મધ સાથે ચાટી જવું.

સમય—સવાર, બપોર અને સાંજ ત્રણ વખત.

ઉપયોગ—તમામ જાતના પ્રદરને મટાડે છે.

૧૯૯ કલ્પતરૂ રસ.

ખનાવટ—શુધ્ધ પારદ ૧ તોલા, શુધ્ધ ગંધક ૨ તોલા,
શુધ્ધ વજનાગ તોલા ૧, શુધ્ધ મનશીત્ર ૧ તોલા.
સુવર્ણ માક્ષિકભસ્મ તો, ૧ ટુલાવેલ ટંકણુખાર તો. ૧
ચુંક તો. ૨ પીપર તો. ૨
મરી તોલા ૧૦

રીત—પ્રથમ પારદ ગંધકની કળગલી કરી તેમાં બીજી ચીજો
અનુક્રમે ધીમેથી મેળવી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૬થી ૧૨ રતીભાર,

અનુપાન—મધસાથે.

ઉપયોગ—કફજ્વર, શરદી, ખાંસી, શ્વાસ, હાંફણુ, વગેરે મટે
છે તથા મુર્છા વાળા દરદીને આ દવાની ચપટી ભરી નાકમાં નાંખ-
વાથી શુદ્ધિ આવે છે. બાળકોના તાવ અને ખાંસીમાં ફીક ફાયદો
આપે છે.

૨૦૦ હેમાભ્રરસસિંદુર.

ખનાવટ—અમ્લકભસ્મ રસસિંદુર અને સુવર્ણભસ્મ સમ ભાગે
લઈ તેને આદુના રસમાં ઘુંટી રતીભારની ગોળા બનાવી લેવી.

ઉપયોગ—ક્ષય, ખાંસી, શ્વાસ, પાંકુરોગ, કમળો, સંગ્રહણી,
ધાતુક્ષય નબળાઈ વગેરે મટે છે.

પ્રમાણ—૨ ગોળા. અનુપાન—દુધ સાથે સવાર સાંજ લેવી.

૨૦૧ શ્વાસચિંતામાણી રસ.

ખનાવટ—શુદ્ધ પારદ, ગંધક, તામ્રભસ્મ, શુકિતભસ્મ, શંખ ભસ્મ એ દરેક એક એક તોલા તથા અબ્જક ભસ્મ તો. ૧૥ સુકતા ભસ્મ તો. ૦૧ સુવર્ણભસ્મ તો. ૦૧ રૌપ્યભસ્મ તો. ૦૧ સુવર્ણમાક્ષિક ભસ્મ તો. ૧ ટંકણુખાર, વછનાગ, શુકં, મરી, પીપર, મનશીલ, કન કપીજ એ દરેક તોલા એક એક દરેકને સાફકરી જુદા જુદા વાટેલાં લેવાં.

રીત—ઉપરની દવાઓમાંથી પ્રથમ માત્રાઓને ખરલમાં ધુંટી તેમાં બીજી દવાઓનું ખારીક ચુર્ણ મેળવી તેને ભોરીંગણીના ડોડવાને, નગોડા અને આદુનો રસ જુદો જુદો કાઢી તેની એક એક ભાવના આપી ધુંટી ખારીક કરી સુકવી ખાટવી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૩ થી ૬ રતીભાર. મધ અથવા પાણી સાથે દિવસ માં બે વખત સવાર સાંજ લેવી.

ઉપયોગ—પાંચ પ્રકારનો શ્વાસરોગ, છાતીનાં દરદ, *હેડકી, ખાંસી, દમ વગેરે મટે છે.

૨૦૨ મનમથાબ્ર રસ.

ખનાવટ—શુદ્ધ પારદ તોલા ૪

શુદ્ધ ગંધક તોલા ૪

અબ્જક ભસ્મ તોલા ૨

ભીમમેની કપુર તો, ૧

ખંગ ભસ્મ તો. ૦૧૧

તામ્રભસ્મ તો. ૦૧

લોહ ભસ્મ તો. ૧

વિદારી કંદ તો. ૦૧

વરધારો તો. ૦૧

શતાવરી તો ૦૧

જીરો તો. ૦૧

એખરો તો ૦૧

વૈદ્યક ચિકિત્સાસારનો ત્રીજો ભાગ લખાઈને તૈયાર છે. તેમાં આથી પણ ઉત્તમ પ્રયોગોનો સંગ્રહ છે માટે વાંચવાને જુદી જગ્યા નહિ.

કૌયળીજ તો. ૦૮

અતિવિષ તો. ૦૮

નયકળ તો. ૦૮

લવંગ તો. ૦૮

ભાંગનાં ખીજ તો. ૦૮

અજવાન તો. ૦૮

સફેદરાણ તો. ૦૮

બળખીજ તો. ૦૮

રીત—પ્રથમ પારદ ગંધકની કઞ્જલી બનાવી તેમાં ભરમે
મેળવી પછી બાકીની ચીજ નાંખી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૨થી ૩ રતીભાર સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—મધ સાથે ચાટી જઈ અને ઉપર દુધ પીવું.

ઉપયોગ—ધાતુ ક્ષીણતા, નખળાઇ, વાયુશ્રાવ, નસોની કમ-
જોરી, સ્ત્રી પ્રસંગમાં મંદ ઉત્સાહ, અને શુક્રતું પાતળા પાણું મટાડી
અજળ શક્તિ લાવે છે.

૨૦૩ વાતરાક્ષસ રસ.

બનાવટ—પારદ શુધ્ધ, ગંધક શુધ્ધ, રસસિંદુર, અબ્રક ભરમ,
તામ્રભરમ, લોહભરમ, નાગભરમ, દરેક તોલો એક એક લેવી. શુદ્ધ
રસકપુર તો. ૦૧ શુક, મરી, પીપર, લવંગ, સૂખડ, હરડે છાલ,
ચણાકીનું મુળ. લીંબડાનો ગુદ, ગોરડનો ગુદ, એ દરેક તોલો અર્ધ
અર્ધ લેવાં અને શીલાજીત તો. ૧ લેવી.

રીત—ઉપરની દવાઓનું બારીક ચુર્ણ લઈ તેમાં માત્રાએ
મેળવી ખરલમાં નાંખી પછી તેને ચિત્રક, આદુનો રસ, એરંડાનાં મુળ,
અને રાસ્તાનાં ઉકાળાની અકેક ભાવના આપી ઘુંટી રતીભારતી ગોળી
કરી સુકવી રાખવી અથવા બુકો રાખવો.

પ્રમાણ—૩ થી ૬ રતીભાર સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—ધી સાથે દવા ચાટી ઉપર મહારાસ્નાદિ કવાચ પીવો.

ઉપયોગ—તમામ જાતના વાતરોગ જેવાકે, પક્ષાઘાત, સંધીવા,
લકવો, ઉરસ્તંભ, ગાંઠીયો વાયુ, અડદીયો વાયુ, ટચકથું, વગેરેમાં,
ખાસ સંભાળ પુર્વક વાપરતાં સારો ફાયદો આપે છે. નવા અને જુના
દરેક વાના દરદ માટે સારો ઉપાય છે.

૨૦૪ સુધાનીધી રસ.

ખનાવટ—સુવર્ણ માક્ષિક ભસ્મ, મંદુર ભસ્મ, ધુલાવેલ ટંક-
જુખાર એ દરેક એક એક તોલો, કચુરો, જીરું, નાગકેશર, કપુર,
ચણકબાબ, મોથ, હરડેછાલ, ફટકડી એ દરેક તોલા ૦૧ અરધ
લેવાં તેને સર્વને ધુંટી કપડે ચાળી ખરલમાં નાંખી પછી તેને વાળો,
દ્રાક્ષ, કમળનાં પુલતો ક્વાથ પ્રથક પ્રથક જનારી તેની અંકક બાવના
આપી ધુંટી રતીભારની ગોળી જનારી સુકવી રાખવી.

પ્રમાણ—૬થી ૧૨ ગોળી સવાર સાંજ એ વખત.

અનુપાન—પાણી સાથે લેવી.

ઉપયોગ—શરીરના કાષ્ઠપણ ભાગમાંથી પડતું લોહી બંધ
કરવા માટે આ દવા વાપરવાથી ઠીક ફાયદો આપે છે.

૨૦૫ શ્રીનીલકંઠ રસ.

ખનાવટ—ચંદ્રોદય તોલો ૧ શુદ્ધ પારદ તો, ૦૧
સુવર્ણ તોલો ૦૧ (વરક લેવા) ગંધક તોલો ૦૧
અન્નક ભસ્મ તો. ૦૮ લોહ ભસ્મ તો. ૦૮
બંગભસ્મ તો. ૦૮ છીપભસ્મ તો. ૦૮
રૌબ્ય ભસ્મ તો. ૦૮ પ્રવાલ ભસ્મ તો. ૦૮
સુવર્ણ માક્ષિકભસ્મ તો. ૦૮ મોચરસ તો. ૦૮
લીંબડાનો ગુદ તો. ૦૮ એલચી તો. ૦૮
જવંત્રી તો. ૦૮ હરડે છાલ તો. ૦૮
આમડાની છાલ તો. ૦૮ ત્રીકટુ ચર્ણ તો, ૧

રીત—ઉપરની દવાઓમાંથી પ્રથમ રસ જેવા પદાર્થ લઇ તેને
ખરલમાં ધુંટી તેમાં બીજી દવાઓનું બારીક ચુર્ણ મેળવી તેને શતા-
વરી, આસુંદ, બગમીજ, શેમળાની છાલ, ખરબોડી (જવંતી) એના

રસની કે કવાથની અંકેક ભાવના આપી દવા ધુંટી તેની રતીભારની ગોળી બનાવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણુ—એક ગોળી સવાર સાંજ, બીજા માસે બે ગોળી એમ અનુક્રમે દરમાસે અંકેક ગોળી વધારતા જવી અને ઉપર દુધ પીવું.

ઉપયોગ—યુવાની ટકાવી રાખવા અને વૃધ્ધાવસ્થા આવતી અટકાવવા માટે તેમજ દિર્ઘ જીવન પ્રાપ્ત કરવા માટે આ પ્રયોગ ઠીક છે. શક્તિ વધાર્ધક તરીકે પણ સારો છે અનુપાન ભેદથી આ એકજ દવા તમામ રોગમાં વાપરી ફાયદો બતાવે તેવી બનાવટ છે.

૨૦૬ મહાલક્ષ્મીનારાયણ રસ.

બનાવટ—શુદ્ધ ગંધક, ટંકણખાર, શુદ્ધ ઝેરકુચલાં, શુદ્ધ હિંચુળ, નગોડનાંબીજ, અતિવિષ, પીપર, કઝાઝાલ, સિંધાલુંણ, વછનાગ, અબ્રકલસ્મ એ દરેક એક એક તોલો લેવાં.

રીત—ઉપરના ચુર્ણને દંતીમુળનાં ઉકાળાની તથા ત્રીફળાના ઉકાળાની અંદર ત્રણ ત્રણ દિવસ ખરલ કરવું. પછી સુકાય ત્યારે ગોળી બનાવી કે ધુંટીને બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણુ—૬ થી ૧૨ ગ્રેન,

અનુપાન—મધ સાથે બાટવું.

ઉપયોગ—તાવ, કફ ન્યુમોનીઆ, આંચકી, શરદી, છાતીમાં કફ કે શરદીથી નીકળતું શુળ, (પાશ્વશૂળ) વગેરે મટે છે, બાળકોની આંચકી માટે ખાસ વખણાયેલી દવા છે.

સૂચનાં—બાળક માટે એકથી બે ગ્રેન દર બે કલાકે દેવી કે જોથી તુરતમાં આંચકી માટે ફાયદો થાય છે.

૨૦૭ ગર્ભવિનોદ રસ.

ખનાવટ—ત્રિકટુ તોલા ૩, શુધ્ધ હિંગળો તો. ૪,
જવંત્રી તો ૩ લવંગ તો. ૩
સુવર્ણ માલિક ભસ્મ તો. ૨

રીત—દરેકને બારીક વાટી પાણીમાં ઘુંટી ચણા પ્રમાણે ગોળી
ખતાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—એક એક ગોલી સત્તાર બપોર અને સાંજ.

અનુપાન—રોગ પ્રમાણે સાદી વસ્તુઓનો ક્વાથ કરી તેની
સાથે અથવા પાણી સાથે.

ઉપયોગ—ગર્ભિણી સ્ત્રીનાં તમામ દરદોમાં વપરાય છે.

૨૦૮ ભૂતભૈરવ રસ.

ખનાવટ—શુધ્ધ પારદ, શુધ્ધ હરતાલ, શુધ્ધ મનશીલ, લોહ
ભસ્મ, શુધ્ધ સુરમો, તામ્રભસ્મ, એ દરેક એકેક તોલા શુદ્ધ ગંધક
તોલા ૧૨.

રીત—ઉપરની દવાને ખરલમાં ઘુંટી તેને બાળકના મુત્ર વડે
ભાવના દહ સુકાવી પછી તેને લોહાની કઢાઈમાં જરા જરા તાપથી
શેકી લેવું અને પછી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ રતીભાર.

અનુપાન—ગાયનું ઘી લઈ દવા તેમાં મેળવી ચટાડી ઉપર
ત્રીકટુનેા ઉકાળો કરી તેમાં ઘી તથા હીંગ નાખીને પાવો.

ઉપયોગ—ઉન્માદ, ગાંડપણ, વાઇ, હીસ્ટીરીયા, સ્ત્રીકાઉન્માદ
વગેરે મગજના વાયુ સંબંધી દરદોમાં આ દવા ઠીક ગણાય છે.

૨૦૯ કામધેનુ રસ.

ખનાવટ—રસસિંદુર, અબ્રકભરમ, નાગભરમ સુવર્ણમાક્ષિકભરમ, જસતભરમ, રૌપ્યભરમ, દરેક એકેક તોલો લઈ તેને ઘુંટી ખરલમાં રાખી તેમાં કેળના કંદનો રસ નાંખી એક ભાવના આપી ઘુંટી સુકાવી લેવું પછી તેમાં બીમસેની કપુર તો. ૧ નાંખી દહ ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ રતીભાર.

અનુપાન—પાણી કે દુધ સાથે સવાર સાંજ એ વખત લેવાય.

ઉપયોગ—અધી જાતના પ્રમેહ, પ્રદર, શુક્રમેહ, મધુમેહ, શુભ્રજ્વર, ક્ષય, નયજાદ વગેરે મટી શકિત આપે છે.

૨૧૦ કનકસુંદર રસ.

ખનાવટ—મરી, શુદ્ધ ગંધક, હીંગળો શુદ્ધ, વજનાંગ, શુદ્ધ પીપર, ટંકણબાર પુલાવેલ, શુદ્ધ ધતુરનાં બીજ, એ સર્વ સમભાગે લઈ ચાંટી ભુકે તૈયાર કરી તેને ભાંગના રસમાં કે ઉકાળામાં ઘુંટીને રતીભારની ગોળા ખનાવી સુકવી રાખવી.

પ્રમાણ—૨થી ૪ગોળા.

અનુપાન—મધ સાથે અથવા કડાછાલનાં ઉકાળા સાથે.

સમય—દર ચાર ચાર કલાકે અપાય.

ઉપયોગ—ઝાડો, મરડો અને મંત્રહણીમાં વપરાય છે. અને તે માટે ઉત્તમ ગણાય છે.

૨૧૧ ચૈતન્ય રસ.

ખનાવટ—ધોળાંમરી, પીપર, કાયકળની છાલ, પાને અને ગંધક એ ચીજો સમભાગે લેવી.

રીત—પારા, ગંધકની ક્રજળી કરી તેમાં બીજી દવાઓનું ચૂર્ણ મેળવી ખરલમાં ઘુંટી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

ઉપયોગ—આ દવાની એક ચપટી ભરી દરદીના નાકમાં સુંઘાડવાથી મુર્છા મટી જાયતી આવે છે.

૨૧૨ અગ્નિ રસ.

બનાવટ—શુદ્ધ પારદ ૧ ભાગ, શુદ્ધ ગંધક ૨ ભાગ,
પીપર ત્રણ ભાગ, મોટીહરડેની છાલ ૪ ભાગ
બહેડાની છાલ ૫ ભાગ, અરકુમીના પાન સુકેલાં ૬ ભાગ

રીત—અધાને બારીક વાટી પારદ ગંધકની ક્રજળીમાં મેળવી ઘુંટી તેને બાવળની છાલના ક્વાચ્છ ની ૨૧ ભાવના આપી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

અનુપાન—મધ સાથે ચાટી ઉપર દુધ પીવું.

સમય—સવાર સાંજ બે વખત અથવા ચાર ચાર કલાકે,

પ્રમાણ—૬ થી ૧૨ રતીભાર.

ઉપયોગ—ગમે તે પ્રકારની ખાંસી, સ્વરભંગ, શ્વાસ અને ગળાનાં દરદો મટી કફ છુટો પડે છે, લોહી પડતું હોયતો બંધ કરી ક્ષયની ખાંસીને કાયદો આપે છે.

૨૧૩ બત્રીશું કાટલું.

બનાવટ—શુદ્ધ તોલા ૫	શુદ્ધ બાવળનો તો, ૨૦
મેથી તો, ૧	જાયફલ તો. ૦૧
બત્રી તો, ૦૧	શતાવરી તો. ૦૧
ચીમેડ તો. ૧	નાગકેશર તો. ૦૧
તજ તો. ૦૧	ખસખસ તો, ૧
પીપરી મુલ તો. ૦૧	વરેઆરી તો, ૧

તમાલ પત્ર તો. ૦૧	પીપર તો. ૧
સુવા તો. ૧	વાવડીંગ તો. ૦૧
ગોખરૂ તો. ૧	મુશલી સફેદ તો. ૧
મુશલી કારી તો. ૧	કૌચબીજ તો. ૧
બલબીજ તો. ૨	મરી તો. ૧
વાયુઆ તો. ૧	કણીજડો તો. ૦૧
ધાણા તો. ૧	જીરું તો. ૦૧
એખરો તો. ૧	હળદર તો. ૦૧
અશેરીઓ તો. ૧	ટાપરું તો. ૧૦
બદામબીજ તો. ૫	પીસ્તાં તો. ૫

રીત—ઉપરની દવાઓ સાફ કરી ખાંડી રવાદાર જાડો બૂકો કરી લેવો, અને તેને ઘી તોલા ૧૦માં બૂકો તો. ૪ નાંખી તળી લાલ કરી તેમાં ગોળ તો. ૧૦ તથા ઘઉંનો સેકેસો લોટ તો ૬ નાંખી કાઢી બનાવી લઘ ઠંડું કરી ખાઈ જવી, આ કાઢી દરરોજ સવારે ખાઈ ઝાપર દુધ પીવું, અને પચે ત્યારે સાદો અને પૌષ્ટિક ખોરાક ખાવો,

ઉપયોગ—આ દવા સુવાવડી સ્ત્રીને માટે બહુજ અકર્સાર છે. અને તેથી શરીર મજબુત થાય છે. નબળાં મરી જઠરાગ્નિ તેજ થાય છે. શિવાય વાયુ, શરદી મટે છે. નબળા માણસો માટે પણ પૌષ્ટિક તરીકે સારી છે. આ દવા પાકના રૂપમાં બનાવીને પણ ખાઈ શકાય છે. અને અપે તો ગુંદ વધારે નાંખી બનાવાય છે.

૨૧૪ હરિતકી અવલોહ.

બનાવટ—જવ તોલા ૨૫૬ દશમુળ તોલા ૮૦ હરડે સારી નંગ ૧૦૦ તથા ચિત્રક મુળ, પીપરીમુળ, અધેડો, કચુરો, કૌચબીજ, શંખાવળી, લારંગમુળ, ગજપીપર, બળદાણાનાં મુળ, પુષ્કરમુળ, એ દરેક આઠ આઠ તોલા લેવાં.

રીત—ઉપરની વસ્તુઓને અધકચરી કરી ખાંડી તેનાથી પાણી આડગણું નાંખી કવાથ કરવો. ફક્ત હરડે ખાંડયા શિવાય આખીજ રાખી નાંખી દેવી. અને ચતુર્થાસ પાણી બાકી રહે ઉતારી ગાળી લેવું પછી જે હરડે રહી હોય તેને ભાંગી માવો કાઢી લેવો અને હડીયા ફેંકી દેવા, માવાને કપડામાંથી દાખી લઇ છાણી લેવું તેને ઘી તોલા ૩૨ તથા તેલ તલનું તોલા ૩૨ લખ તેમાં સેકી લેવું. અને કવાથમાં ગોળ તોલા ૪૦૦ નાંખી પાક કરવો, તેમાં ઉપરનો માવો નાંખી પાક કરવો. જ્યારે યરાગર અવલેહ થાય ત્યારે તેમાં પીપર તો. ૧૬ નું ચુર્ણ તથા મધ તોલા ૫૦ નાંખી ઠંડુ થયે બરણી ભરી લેવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ા તોલા. સવાર સાંજ બે વખત ચાટી ઉપર દુધ પીવું.

ઉપયોગ—ક્ષય, ખાંસી, તાવ, દમ, હેડકી, હરસ, અંફચી, પીત્તસરોગ, સંત્રહણી, વગેરે મટે છે. અને દસ્ત સાફ આવે છે.

૨૧૫ કુટબવલેહ.

બનાવટ—કડાછાલ તોલા ૪૦૦ લખ ખાંડી તેના પાણી તોલા ૧૦૦૦માં કવાથ કરવો. ચોથા ભાગનું પાણી રહે ત્યારે ઉતારી લખ ગાળી તેમાં ગોળ તોલા ૧૨૦ નાંખી અવલેહ બનાવવો, અને તેમાં રસવતી, મોચરસ, શુક, પીપર, મરી, હરડાં, બહેડાં, આમુડા, રીસા-મણી, ચિત્રકમુળ, પહાડમુળ, બીલીફળ, ઈંદ્રયવ, વજ, શુષ્ક ભીલામ. વાળો, અતિવિષ, વાવડીંગ, એ દરેકનું ચુર્ણ તોલા ચાર ચાર લખ નાંખવું. તે તેમાં ઘી તોલા ૧૬ તથા મધ તોલા ૩૨ નાંખી યરાગર અવલેહ બનાવી રાખવો.

પ્રમાણ—૧થી ૨ તોલા, સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—જાસ, દૂધ, દહીં, પાણી ઘી એમાંથી યોગ્ય લાગે તે.

ઉપયોગ—હરસરોગ, અતિસાર, અરૂચી, સંઘ્રહણી, મરડો, પાંડુ, રક્તપિત્ત, કમળો અમ્લપિત્ત, સોમ્ન, કૃશતા. ઇત્યાદીમાં સારો ફાયદો આપે છે.

૨૧૬ કંટકાર્યાવલેહ.

ખનાવટ—ભોરીંગણીનું પંચાંગ તોલા ૪૦૦ થોડું કચરી તેમાં પાણી તોલા ૧૦૦૦ નાંખી ઉકાળો કરવો ચોથા ભાગ પુરતું બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું અને તેમાં સાકર તોલા ૧૦૦ નાંખી તથા ઘી તોલા ૩૨ તલનું નેલ તોલા ૩૨ મેળવી ચૂલે ચડાવી પાક કરવો. અને અવલેહ જેવું થાય ત્યારે તેમાં ગળો, યવક, ચિત્રક, મોથ, કાકડાસીંગી, શુઠં. મરી, પીપર. ધમાસો, રાસ્ના, ભારંગમુળ કચુરો, એ દરેકનું ચુર્ણ તોલા ચાર ચાર લઘ નાંખી બરાબર પાક થએ ઉતારી નાખવું અને તેમાં મધ તોલા ૩૨, વંસલોચન તોલા ૧૬ પીપર તોલા ૧૬ ચુર્ણકરી મેળવી બરણી બરી રાખી મુકવું.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ તોલા

અનુપાન—દુધસાથે સવાર સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—ક્ષય, ખાંસી, દમ, હેઠકો, શ્વાસ, ફેફસાંનાં દરદો, કફરોગ વગેરેમાં સારો ફાયદો આપે છે.

૨૧૭ ઈત્રીફલ કસનીજ.

ખનાવટ—પીળી હરડેની જાલ તો. ૧૥ કાશુલી હરડેનીજાલ તો. ૧૥

હીમજ હરડે તો. ૧૥ બહેડાંની જાલ તો. ૧૥

આમઝાનું ચુર્ણ તો. ૪૥ ધાણાનું ચુર્ણ તો. ૫

અદામનું તેલ તો. ૫

સાકર તો. ૨૦

મધ તો, ૪૦

રીત—પ્રથમ દરેક ચીજનું જુદું જુદું ચૂણ લઈ તેમાં અદામનું તેલ મેળવી પછી મધ મેળવી દધ તેનું ચાટણુ બનાવી અરણી ભરી રાખવી,

પ્રમાણ—૦ા થી ૧ તોલો.

અનુપાન—દુધ અથવા સ્હેજ ગરમ પાણી.

સમય—સવાર સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—મગજનો દુખાવો, કબજિયાત, નજલો, ખોટી ગરમી, લોહી વિકાર, નેત્રરોગ આંખની રોશનીમાં ખામી થવી, રતાંધળા પછું માથાનું દર્દ વગેરે મટી પાચન શક્તિ સુધારે છે.

૨૧૮ દ્રાક્ષાદિ અવલેહ.

બનાવટ—કાળી દરાખ, જરદાલુ, મરી, સિંધાલુણ, સેકેલી ભાંગ, જીરું શુક, સંયળ, લશણુની કળી, એ દરેક એકેક તોલો લેવાં અજુર હડીયા વીનાનો તોલો ૫, હીંગ તોલો ૧, ગુલામનાં પુલ તોલો ૧, પીપર તોલો ૧, લીંબુનો રસ તો. ૨૦, ગોળ તો. ૨૦

રીત—પ્રથમ સુકી દવાઓ ખાંડી જુદી રાખવી પછી દરાખ, અજુર, જરદાલુ વગેરેના હડીયા કાઢી નાંખી તેને ત્રાટવા અને તેમાં ગોળ તથા લીંબુનો રસ નાંખી લોંઠા જેવું થાય ત્યારે ઉપરનું ચુર્ણ તેમાં નાંખી ચાટણુ જેવું બનાવી અરણી ભરી રાખવી.

સુચના—આ દવા બનાવતાં વાસણ ચીનીનું લેવું ઠીક પડે છે. ધાતુમાં કાટ લાગે છે માટે તે લેવું નહિં.

ઉપયોગ—આ ચાટણુ જૂખ લગાડે, રૂચી પેદા કરે, દસ્ત સાફ લાવે તથા ખાધું પચાવે છે.

પ્રમાણ—૦ા થી ૧ તોલો લેવાય.

૨૧૯ નારસિંહ રસાયન.

ખનાવટ—સતાવરી તો. ૬૪	ગોખરૂં તો. ૬૪
વારાહી કંદ તો. ૮૦	ગળેઃ તો. ૧૦૦
ભીલામ શુદ્ધ તો, ૧૨૮	ચિત્રક છાલ તો, ૪૦
તમનું ચૂર્ણ ૬૪	ત્રિકટુ તોલા ૩૨
સાકર તોલા ૨૮૦	મધ તોલા ૧૪૦
ઘૃત તોલા ૭૦	

રીત—ઉપરની દવાઓનું જારીક ચૂર્ણ તેમાં શુદ્ધ ભીલામનું ચૂર્ણ તથા સાકરનો ભુકો મેળવી પછી તેમાં ઘીનું તમામ મોજા આપી પછી મધ નાંખી લેહ જેવો કરી બરછી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૦૧૧ તોલાથી ૧ તોલા.

અનુપાન—દુધ.

સમય—સવાર સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—વાયુ, પિત અને કફના સંપુર્ણ રોગ, ભગંદર, હરસ, પ્રમેહ, નળગાદ, કસ્યલી વળવી, પાંડુ, પીનસ, કુષ્ટરોગ, હક્ષી-મક, ક્ષય, મુત્રકૃચ્છ વગેરે તમામ વ્યાધિ મટાડી રસાયન વાજકરણ ગુણ આપી નવયૌવન આપે છે.

સૂચના—આ દવામાં ભીલામ આવે છે. ‘માટે તેનું સેવન કરનારે ગરમ મસાલા વાળા ખોરાક ન ખાવો અને રસાયન ઔષધી મુજબ લાંબો વખત પથ્ય રાખી દવા લેવી કે જેથી સારો ફાયદો થાય.

૨૨૦ સિતોપલાદિ અવલેહ.

ખનાવટ—શુદ્ધ હિંગળો તો ૨	લવંગ તો ૧
અશ્નિક ભસ્મ તો ૦ ૦૧	સાગર શૂંગ ભસ્મ તો ૧
સીતોપલાદી ચૂર્ણ તો ૪૧	ગળા સત્ત તો ૧

ઉપરની દવાઓને ખરલમાં વાટી તેમ: મધ તેા. ૧૦ નાંખી
ધુંટી ચાટણ જેવું બનાવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ આનીભાર,

અનુપાન—ચાટણ ચાટી ઉપર અરકુસીનો ક્વાથ પીવો.

સમય—દિવસમાં ત્રણ વખત ચાટવો અને દવા ચાટી ઉપર
ક્વાથ પીધા બાદ થોડું દુધ પીવું.

ઉપયોગ—ક્ષય, જ્વર, ખાંસી, હૃદયશુળ, મરદી, શળેખમ,
જીવન દરદોને ક્ષીયે થએલી ક્ષીણતા મટાડી થતો ક્ષય અટકાવે છે ભુખ
લગાડી ક્ષયમાં સારો ફાયદો આપે છે

૨૨૧ લાક્ષાદિ તૈલ.

બનાવટ—પીપળાની અથવા બોરડીની લાખ તેલ ૨૫૬,
પાણી તેલ ૧૦૦૦માં નાંખી ક્વાથ કરવો. એથા ભાગનું પાણી રહે
ત્યારે ઉતાડી ગાળી લેવું. અને તેમાં તેલનું તેલ શેર ૧ ગાયત્રી છાશ
તેલ ૨૫૦, વરેઆરી, આસુંડ, હળદર, દેવદાર, કુંડુ, રેણુંકળીજ,
મોરવેલ, કુષ્ઠ જેડીમંથ, સુખડ, નાગરમોથ, રાસના, એ દરેકનું ચુર્ણ
અંકક તેલો, નાંખી દધ ધીમે તાપે પાણી બળતાં સુધી તેલનો પાક
કરી લઇ ઠંડુ કરી કપડેગાળી બાટલી ભરી રાખવી,

ઉપયોગ—વિષમજ્વર, શ્વાસ, કાસ, શળેખમ, કમર અને પીઠનું
શૂળ વાંચુ પિત્તનો કોપ, વાઇ, ઉન્માદ, ક્ષયરોમ, ભુતબાધ, ખરજ, પસી-
નાથી શરીરમાં વાસ નીકળવી, વગેરે દરદો આ તેલ શરીરે માલીશ
કરવાથી મટે છે ગર્ભિણી સ્ત્રી જે આ તેલનું માલીશ કરે તો ગર્ભને
પુષ્ટિ મળે છે, અને બાળક નિરોગી અવતરે છે.

સૂચના—ક્ષયના તાવમાં આ તેલ સારો ફાયદો આપે છે
માટે થોડો વખત અધ્ધા રાખી માલીસકરાવવું,

૨૨૨ નારાયણ તૈલ.

ખનાવટ—આસુંઠ, બળખીજનાં મુળ, ખીલીનો છાલ, કાંકય મોટી રીંગણી, ગોખર, ખપાટનાં મુળ, લીંબડાની છાલ, અરલુની છાલ, સાટાળીનાં મુળ અને અરણી એ દરેક દવા તોલા ૪૦ ચાલીસ લેવી તેને અથ કચરી કરી તેમાં પાણી તોલા ૪૧૦૦ નાંખી ચોથા ભાગનો કવાથ કરી ગાળી લેવો તેમજ શતાવરી તોલા ૧૨૫ લઘ તેનો ૧૦૦૦ તોલા પાણીમાં કવાથ કરી તેનો ચતુર્થાંશ કવાથ રહે ઉતારી ગાળી લેવું પછી તેમાં ગાયનું દુધ તોલા ૧૦૦૦ તથા તલનું તેલ તોલા ૩૨૦ નાંખી સર્વ એક વાસણમાં નાંખી પકાવવું અને તેમાં નીચેની દવાઓનું ચુર્ણ કરી તેને પાણીમાં વાટી કટક(ચટણી) કરી તે કવાથમાં નાંખી પચન કરવું. વજ, રક્તચંદન, કુષ્ઠ, એલચી, જટામાસી, દગડ પુલ, સિંધાલુણ, આસુંઠ, ખપાટ, રસ્તા, સુવા, દેવદાર, સમેરવો, ગંધી સમેરવો, જંગદી અડદનો છોડ, તગર, એ દરેક ચીજ ચાર ચાર તોલા લેવી અને તેલમાં નાંખી તેલનો પાક સિદ્ધ થાય ત્યારે ઉતારી રાખવું. આ તેલને ગાળી સારા ગ્રામણમાં ભરી લેવું.

ઉપયોગ—આ તેલ લગાડવા, પીવા અને પીચકારીના કામ માટે બહુ વખણાય છે. સર્વ પ્રકારના વાતરોગ જેવા કે:—પક્ષાત, હનુસ્થંભ, ગલગ્રહ, કુબ્જાપણું, બહેરાપણું, કેડાલાવી, ઉરસ્થંભ, શોષ, જ્વર, ક્ષય, વધરાવલ, પડખાનું શુળ, ગ્રંથસી, શુક્રક્ષય, વાથીજલાદિ જનું એવા તમામ દરદોમાં માલીશ કરવાથી સારો ફાયદો આપે છે.

૨૨૩ દશમૂલારિષ્ટ.

ખનાવટ—દશમુલ તોલા ૮૦, ચિત્રકજાલ તો ૪ પુષ્કર મુલ તોલા ૪ લોહર તો. ૪ ગળો તોલા ૪ આંબળા તોલા ૪ ધમાસો તો. ૪ ખેરની છાલ તો. ૪ હરડેજાલ તો. ૪ કુષ્ઠ, મજ્જક, દેવદાર, ત્રાવડીંગ, જેડીમધ, ભારંગી, કાંક, ખહેડાં, સાટાળી, ચવક, બાલજડ,

ઘડુંલા, શતાવરી, શાહજીરું, સારીવા, નસેતર રેણુંકમીજ, રારના, પીપર, શેપારી, કચુરો હળદર, સુવા, પલ્લંક, નાગકેશર નાગરમોથ, ઈંદ્રવવ, કાકડારીંગ, વિદારી કંદ, આસુંડ, વારાહીકંદ, એક એકત્રીશ ચીજ દરેક બે બે તોલાલેવી. તથા કાળી દરાખ તોલા ૧૦૦ લેવી. આ સર્વ દવાએને કચરી તેમાં પાણી તોલા ૨૫૦૦નાંખી કવાથ કરી ચોથા ભાગનું બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લઇ તેમાં મધ તોલા ૧૦૦ તથા ગોળ તોલા ૨૦૦ નાંખી પછી તેમાં ધાવડીનાં પુલ તો. ૩૦, કયામચીની, વાળો, સુખડ, જાયફળ, લવંગ, તજ, એલચી, તમાલ પત્ર, પીપર, નાગકેશર એ દરેકનું ચુર્ણ તોલા ત્રણત્રણ નાંખી બંધ કરી દોઢ માસ રાખી મુકવું, બરાબર તૈયાર થાય ત્યારે ગાળી ઉપયોગમાં લેવું.

પ્રમાણ—૧થી ૨તોલા સવાર સાંજ બે વખત દવા જેટલુંજ ખીજી પાણી લઇ તેની સાથે લેવું આ દવા સ્ત્રીરોગ, સુવારોગ અને બીજા જીતા દરદો માટે ઘણોજ ઉપયોગી અને ઉત્તમ છે.

૨૨૪ ખદિરાચિપ્ત.

ખનાવટ—ખેરની છાલ તો. ૨૦૦	દેવદારનું લોકડું તો ૨૦૦
આખચી તો. ૫૦	દારૂદરદર તો. ૮૦
ત્રીફલા તો. ૮૦	પાણી તો. ૮૧૬૨

રીત—ઉપરની દવાએને અધકચરી ખનાવી પાણીમાં નાંખી કવાથ કરવો. જ્યારે અષ્ટમાસ પાણી બાકી રહે ત્યારે ગાળી લઇ તેમાં ધાવડીનાં પુલ તો. ૮૦ નાગ કેશર તો. ૪ જાયફળ તો. ૪ કયામચીની તો. ૪ લવંગ તો. ૪ એલચી તો. ૪ તજ તો. ૪ તમાલપત્ર તો. ૪ પીપર તોલા ૧૬ સાકર તોલા ૨૫૦ મધ તો. ૧૫૦

ઉપરની ચીજોનું ચુર્ણ તથા મધ સાકર મેળવી બરણી ભરી રાખી આસવ દોઢ માસે તૈયાર થાય ત્યારે ગાળી ઉપયોગમાં લેવું.

પ્રમાણ—૧૧ થી ૨૧૧ તોલા. સવાર સાંજ બે વખત પાણી સાથે.

ઉપયોગ—કુષ્ઠરોગ, વાતરક્ત, પાંડુરોગ, હૃદયરોગ, ગોળો, ગ્રન્થી, કમ્પીરોગ, શ્વાસ, ખાંસી, બરણ, રક્તવિકાર, ખોટી ગરમી વગેરે મટી લોહી શુદ્ધ થાય છે. સારસાપરિકા તરીકે ઘણી જગ્યાએ વપરાય છે.

૨૨૫ કુટબરિષ્ટ.

બનાવટ—કડાછાલ તોલા ૪૦૦ મહુડાનાં પુલ તો. ૪૦

દ્રાક્ષ તોલા ૨૦૦ શીવણનાં મુળ તો. ૪૦

રીત—ઉપરની દવાઓને ૪૦૯૬ તોલા પાણીમા ઉકાળો કરી ચાથો ભાગ બાકી રહે ત્યારે ઉતારી દવાને છુદ્દી કપડાથી ગાળી લેવું. અને તેમાં ધાવડીનાં પુલ તોલા ૮૦, ગોળ તો. ૪૦૦ નાંખી એક ઘી વાળા વાસણમાં અથવા બરણીમાં ભરી થોડા દિવસ ખુલ્લું રાખી ગેસ પેદા થતી બંધ થાય કે તેને બંધ કરી એક માસ રાખી મુકવું અને પછી કપડેથી ગાળી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૧૧ થી ૨૧૧ તોલા.

સમય—મેથી ત્રણ વખત દિવસમાં.

અનુપાન—પાણી.

ઉપયોગ—અગ્નિમાંધ, જ્વર, સંગ્રહણી, મરડો, રક્તાતિસાર વગેરે મટે. પેટના જીના દરદોમાં સાફ કામ આપે છે.

૨૨૬ ચંદના સવ.

બનાવટ—ચંદન, વાળો, નાગરમેથ, કમળનાં લીલાંપુલ (નાલોદ્ધર) માલકાંગણી, પદ્મક, લોદર મજ્જક, રક્તચંદન, કાળીપાટ, કરીઆતું, કકુ, પીપર, કચુરો. ખડસલીઓ, જેડીમધ, રાસ્ના, પરવળ,

કાંચનાર, મોચરસ, આંખાની છાલ, શીવણ, એ દરેક દવા ચાર ચાર તોલા, ધાવડીનાં ફુલ તોલા ૬૪, કાળી દરાખ તોલા ૮૦, પાણી તોલા ૨૦૪૮ સાકર તો. ૪૦૦ અને ગોળ તો. ૨૦૦ નાંખી દવાને કુટી એક મોટી ગરણીમાં ભરી અંધ કરી દોઢ માસ રાખી દેવું.

પ્રમાણ—૧૧થી ૧૫ તોલા સુવાર સાંજ એ વખત પાણી સાથે.

ઉપયોગ—શુક્રાત્રવ, શુક્રમેહ, નયનાઇ, મંદાગ્નિ, પ્રમેહ, ઉનવા પેશાબમાં ક્રાંધપણ પદાર્થ જવો, મગગ ગરમ રહેવું, સ્વપ્નઆવ વગેરે ધાતુ દોષની દરેક ફરીયાદ મટે છે. અને પાણિયક તરીકે ક્ષાયદો આપે છે.

૨૨૭ અર્જુનારિષ્ટ.

ખનાવટ—અર્જુનવૃક્ષની છાલ તોલા ૪૦૦ દ્રાક્ષ તોલા ૨૦૦

મહુડાના ફુલ તોલા ૮૦ પાણી તોલા ૪૦૯૬

રીત—ઉપરની દવાએને પાણીમાં નાંખી કપાથ કરી તેમાંથી ચોથો ભાગ બાકી રહે ત્યારે તેને ગાળી તેમાં ગોળ તોલા ૪૦૦ તથા ધાવડીનાં ફુલ તો. ૮૦ નાંખી એક ગરણીમાં ભરી અંધ કરી દોઢ માસ રાખી ઉપરાંત ગાળી લેવું.

પ્રમાણ—૧૧થી ૨૫ તોલા દિવસમાં એ વખત પાણી સાથે.

ઉપયોગ—હૃદયરોગ તમામ પ્રકારના ફેફસાંનાં દરદો માટે ખાસ વખણાય છે, બળ અને વીર્યને પણ વધારે છે.

૨૨૮ કપૂરસવ.

ખનાવટ—બજરમાં મળતો રેકડીકાષ્ઠ દારૂ તો. ૪૦ કપૂર તો. ૪ એલચી તો. ૧ તજ તો. ૧ શુકં તો. ૧ અજમેદ તો. ૧ મોથ તો. ૧ મરી તો. ૧ એ દરેકને ખાંડી દારૂમાં મેળવી એક માસ બાટલીમાં ભરી અંધકરી રાખી મુકવું. અને ત્યાર બાદ ગાળી લઇ તેમાં પાણી રતલ એક મેળવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૧૫ થી ૩૦ ટીપાં સુધી.

સમય—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

અનુપાન—પાણી સાથે.

ઉપયોગ—કાલેરા, ઝાડો, ચૂક, મરડો, અછર્ણ અને ખીજા એવા પેટના દરદોમાં તાત્કાળીક આરામ કરે છે.

૨૨૯ અમૃતારિષ્ટ.

બનાવટ—ગજોના વેલા ૪૦૦ તોલા. દશમુળ ૪૦૦ તોલા,

પાણી તોલા ૪૦૯૬

રીત—પાણીમાં નાંખી ચતુર્થાંસ ક્વાથ આક્રી રહે ત્યારે તેમાં ગોળ તોલા ૪૦૦ નાંખી દેવું અને

છૂંદ તોલા ૬૪, ખડસલીએ તો. ૮ સાત્તીન તો. ૪ શુંક તો, ૪ મરી તો, ૪ પીપર તો, ૪ નાગરમોચ તો. ૪ નાગદેશર તો, ૪ કહુ તોલા ૪ અતિવિષ તો. ૪ હિંદ્રયવ તો. ૪ એ સર્વના બૂકો કરી બરણીમાં પેક કરી દોઢ માસ રાખી ગાળી લેવું.

પ્રમાણ—૧થી ૨૫ તોલા દિવસમાં ત્રણ વખત પાણી સાથે.

ઉપયોગ—જુનો તાવ, મુદતનો તાવ, જીર્ણીજ્વર વગેરે માટે અકસીર છે. શીવર મીક્રીયર તરીકે સાફ છે.

૨૩૦ અહિક્કેનાસવ.

બનાવટ—રેકટીકાષ્ઠ દારૂ તો. ૨૦ અશીણ તો. બે મોચ જાયફળ હિંદ્રયવ એલચી એ દરેક તો. ૦૫ અરધ લઘ દારૂમાં નાંખી દેવાં અને તેને એક બાટલીમાં ભરી રાખી એક માસ બાદ ગાળી તેમાં પાણી તો. ૨૦ નાંખી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—૧ થી ૨૦ ટીપાં સુધી.

સમય—દર બે કલાકે

અનુપાન—પાણી તો. ૧૧ માં દરેક વખતે નાંખી આપવું.

ઉપયોગ—ઝાડો, કાલેરા, ચુંક, સંગ્રહણી, વગેરે મટે છે.

સૂચના—આ દવામાં અરીણ આવે છે માટે નાનાં મોટા દરેક દરદીને રોગના પ્રમાણમાં માત્રાનો વિચાર કરીને આપવી. ત્રીશ ટીપાં દવામાં એક રતીભાર અરીણ આવે છે. માટે બાળકને આપતાં પુરતો વિચાર કરીનેજ દવા આપવી.

૨૩૧ અભયારિષ્ટ.

બનાવટ—હરડે છાલ તો. ૪૦૦

પ્રાક્ષ તોલા ૨૦૦

વાવડીંગ તોલા ૪૦

મહુડાના પુલ તો. ૪૦

રીત—પાણી તોલા ૪૦૯૬ માં ઉપરની દવાઓ અધકચરી કરી નાંખી ઉકાળો કરવો. થોથો ભાગ બાકી રહે ત્યારે ઉતારી કંકુ કરી હાથથી ચોળી કપડેથી છાણી લેવું. તેમાં ગોળ તો, ૪૦૦ તથા ગોખર, નસોતર, ધાણા, ધાવડીના પુલ, ઇંદ્રવાણીના મુળ, ચવક, વરેઆરી, શુકં, ફેદંતીમુળ, મોચરસ, એ દરેક દવા આઠ આઠ તોલા લઈ તેનું ચુર્ણ કરી તેમાં મેળવી દેવું, અને તેને ઉપરની દવામાં નાંખી દષ આસવની રીતે બરણીમાં રાખી તૈયાર કરવો. આસવ તૈયાર થએ ગાળી લઈ બરણી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૧થી ૨૧૧ તોલા,

સમય—દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત.

અનુપાન—પાણી સાથે.

ઉપયોગ—અર્થ, સંગ્રહણી, ઉદરરોગ, પાંકુ, હૃદયરોગ, પ્લીહા, હુદમ, સોળ, વગેરે મટાડી રક્ત શુદ્ધ કરે છે. અને જુના હરસને માટે બહુજ સારો ફાયદો આપે છે.

સૂચના—આ દવા જુના હરસમાં થોડી વધારે પ્રમાણમાં આપવી. અને જરૂર જણાય તો ત્રણ ત્રણ કલાકે આપવી. જેથી સત્વર ફાયદો થસે.

૨૩૨ પિપ્પલાસવ.

ખનાવટ—પીપર, મરી, ચવક, હળદર, ચિત્રક, નાગરમેથ, વાવડીંગ, શેાપારી, લોદર, કાળીપાટ, આમડા, ચણકાળ ચંદન, કડુ, લવંગ, તજ, તગર, જટામાસી, એલચી, તમાવપત્ર, ઘડુંલા, નાગકેશર આ દરેક ચીજો સરખે વજને એટલે બે તોલા લઈ ખાંડી જાડો ભુકો કરી લઈ તેમાં પાણી તો. ૧૦૦૦ તથા ગોળ તો. ૪૦૦ ચારસોહ ધાવડીનાં પુત્ર તો. ૪૦ તથા દ્રાક્ષ તો. ૧૦૦ એ સર્વ મેળવી એક બરણીમાં ભરી આસવની રીતે તૈયાર કરવું, એક માસ બાદ કપડે ગાળી લઈ બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—તોલા ૨ થી ૪ સુધી.

સમય—દીવસમાં બે વખત.

અનુપાન—પાણી સાથે.

ઉપયોગ—ક્ષય, ગુદમ, ઉદરરોગ, કૃશતા, પાંડુરોગ, અંબલણી, અર્શ વગેરે મટી શરીર સાફ થાય છે.

૨૩૩ કનકાસવ.

ખનાવટ—ધતુરાનું પંચાગ તોલા ૧૬, અરકુંસીના મુળની છાત્ર, જેડીમધ, ભોરીંગણી, કેશર, શુક, ભારંગી, તાળીસપત્રએ દરેક અકેક તોલા, ધાવડીનાં પુત્ર તોલા ૬૪ દ્રાક્ષ તોલા ૮૦ પાણી તોલા ૨૦૪૮ સાફર તો. ૨૫૦ મધ તોલા ૧૫૦ એ સર્વને સાથે મેળવી એક તપેલામાં નાખી ચુલે ચડાવી ગરમ થતાં એક બેશ આવે ત્યારે ઉતારી ઠંડું કરી તેને એક બરણીમાં ભરી મુકવું. અને આસવની રીતે બરાબર તૈયાર કરી પાકે ત્યાર બાદ ગાળી કામમાં લેવું.

પ્રમાણ—૧થી ૨ તોલા તેટલાજ પાણી સાથે. દર ૪ કલાકે.

ઉપયોગ—ખાંસી, ક્ષય, શ્વાસનો રોગ, ઉરઃક્ષત, જીર્ણીજ્વર, રક્તપિત વગેરે મટાડે છે.

૨૩૪ ઉશીરાસવ.

ખનાવટ—વાળો, નેત્રવાળો, રાતાં કમળ, શિવશ્યુ મુળ, કાળાં કમળ, ઘડુંલા, પદ્મકાષ્ઠ, લોદર, મજ્જક, ધમાસો, કાળાપાટ, કરીઆતું, કડુ, વંડની છાત્ર, ઉંમરાની છાત્ર, કચુરો, ખડસલીઓ, સફેદ કમળ. પટોલપત્ર, કાયનારની છાત્ર. જાંબુની છાત્ર, શેમળાની છાત્ર, એ દરેક વસ્તુનું જાડું ચુર્ણ તોલા ચાર ચાર લેવું તથા દ્રાક્ષ તોલા ૮૦ ધાવડીનાં ઝુલ તોલા ૬૪, પાણી તોલા ૨૦૪૮, સાકર તોલા ૨૫૦, મધ તોલા ૧૫૦ એ પ્રમાણે લઈ તેને એક તપેલામાં નાંખી ચુકે ચઢાવી થોડું ગરમ કરી ઉતારી ઠંડું કરી બરણીમાંથી ભરી રાખવું અને આમવતી રીતે બરાબર પાક થાય ત્યારે કપડે ગાળી બાટલીઓ ભરી લેવી.

• પ્રમાણ—૧ થી ૨ તોલા.

અનુપાન—તેટલાજ પાણી સાથે.

ઉપયોગ—રક્તપિત, પાંડુ, કુષ્ઠરોગ, પ્રમેહ, દાહ, અર્શ, કૃમી શોષરોગ, લોહાવિકાર, રક્તશ્રાવ, વગેરે મટાડે છે.

૨૩૫ કુટબદિકષાય.

ખનાવટ—આંખાની ગોટલી, ઇંદ્રવ, કડાછાલ, દાડમની છાલ, ધાવડીનાં ઝુલ, બીલીનો ગરબ, ભાંગ, માયાંફળ, મેઘચરસ, રાળ, લોદર, વાળો, ખસખસ એ સર્વ દવા અકેક તોલા લઈ વાટી જાડું ચુર્ણ કરી લેવું.

રીત—તે કવાય જેવા જાડા ઉપગના ચુર્ણમાં પાણી તો. ૧૬૦ નાંખી રાત્રે પત્તાળા મુકી સવારે ધીમે તાપે ઉકાળો કરી ચોથા ભાગનું બાકી રહે ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળી ફરી પાછું ધીમે તાપે ઉકાળો કરવો તે જ્યારે ૪૦ તોલામાંથી ૧૦ તોલા રહે ત્યારે ઉતારો તેમાં ઠંડું થયા બાદ મધ તો. ૧૦ મેળવી બાટલી ભરી રોખવી.

પ્રમાણ—૩૦થી ૬૦ ટીપાં સુધી.

અનુપાન—પાણી સાથે અથવા ચાખાના ઘોવણ સાથે.

સમય—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે આપવું.

ઉપયોગ—અતિસાર, રક્તાતિસાર, પ્રવાહીકા, આમ, સંગ્રહણી વગેરેમાં સારો ફાયદો આપે છે. અને જ્યાં અરીણુ વાળી દવા આપવા વિરુદ્ધ જણાય ત્યાં આ દવા સારું કામ કરી આપે છે, બચ્ચાંએને પણ ઉપરનાં દરદોમાં સારો ફાયદો આપે છે.

૨૩૬ નાગરાદિ પાયન.

ખનાવટ—શુંક, દેવદાર, બાણા, ઉભીરંગણી, ખેડીરંગણી, સમ ભાગે લઘુ કુટી જડો ભુકો કરી તેમાંથી બે તોલા દવાને ૪૦ તોલા પાણીમાં નાંખી ક્વાથ કરી દશ તોલા બાકી રહે ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળી તેના ચાર ભાગ કરવા.

ઉપયોગ—તાવમાં આમનું પાયન કરવા માટે પ્રથમ આ ક્વાથ દર ચાર ચાર કલાકે આપવાથી તાવ ઉતરી જાય છે. અને આરામ થાય છે.

૨૩૭ પથ્યાદિ ક્વાથ.

ખનાવટ—હરડા, બહેડા, આમડા, કરીઆનું, હાદર, લીંબુ ડાંતી છાલ, ગળો એ સાતે દવા સમ ભાગે લઘુ ક્વાથ જેવો જડો ભુકો કરી તેમાંથી બે તોલા દવાનો ભુકો લઘુ પાણી તોલા ૪૦ માં નાંખી ઉકાળો કરવો દશ તોલા બાકી રહે ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળી તેના ચાર ભાગ કરવા.

ઉપયોગ—ઉપરનો ક્વાથ લઘુ તમાં થોડોક ગોળ નાંખી તે દર ત્રણ ત્રણ કલાકે લેવાથી માથાનું દરદે આંખ કાન અને લમણાનું શુભ આધાશીશી અને સૂર્ય ઉગતાંજ જે માથાનો દુખાવો થઇ બપોર

પછી ઘડી જાય તેસૂર્યાવર્ત ગેગ, દંતપીડા, રંતાંધળાપણું. આંખનું પડળ, કુલું તથા નેત્રની પીડા વગેરે દરદોમાં ડીક ફાયદો આપે છે.

૨૩૮ વાસાદિ ક્વાથ.

અનાવટ—અરકુસીનાં પાન, ગળો, ભોંરીંગણી, હીમજ, દ્રાક્ષ, દારૂ દળદર, કરીઆતું, લીંબડાની છાત્ર, સમભાગે લમ્પ ક્વાથ જેવો જાડો ભૂકો કરી ક્વાથનો ભૂકો તો. એ તથા પાણી તો. ૪૦માં ઉકાળો કરી દશ તોલા રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેમાં મધ નાંખી તેના ચાર ભાગ કરવા.

ઉપયોગ—તે ઉકાળો દર ત્રણ ત્રણ કલાકે લેવાથી, ખાંસી, તાવ, ચક્રતપિત, કફજ્વર, પિત્તજ્વર, વગેરે મટે છે.

૨૩૯ બ્રાહ્મી ક્વાથ.

અનાવટ—બ્રાહ્મી, વજ, શતાવરી, ત્રીફલા, કડુ, બલા, ગર-માળો, કરીઆતું, લીંબડો, પટોત્રપત્ર, દ્રાક્ષ, દશમુળ એ સર્વ દવા સમભાગે લમ્પ તેનો જાડો ભૂકો કરવો. તેમાંથી એ તોલા દવા લમ્પ પાણી તો, ૪૦માં ક્વાથ કરી જ્યારે તેમાં દશ તોલા બાકી રહે ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળી તેના ચાર ભાગ કરવા.

ઉપયોગ—ઉપરનો ક્વાથ દર ત્રણ ત્રણ કલાકે આપવાથી ચિત્તવિભ્રમ અને શન્નિપાતજ્વરમાં સારો ફાયદો બતાવે છે. મગજની ફરિયાદો મટે આ ઉપાય સારો છે,

૨૪૦ દ્વાત્રિશાંગ ક્વાથ.

અનાવટ—ભારંગમુળ, કરીઆતું, નીંબજાલ, મોથ, કડુ, વજ, શુંદ, મરી, પીપર, અરકુશી, ઈંદ્રવાણી, રાસ્ના, ધમાસો, પટોળ,

લગદર, દેવદાર, કાળીપાટ, ખાત્તી, શુદ્ધકુચલા, દારૂદર, ગળો, નસોતર, અતિવિષ, પુષ્કળ, મુળ, ત્રાયમાળુ, ભોંરીગણી, ઉભીરીંગણી, ઈંદ્રયવ, હરડા, ખડેડા, આમડા, કચુરો દરેક વસ્તુ સમ ભાગે લેવી.

રીત—દરેક ચીજને ખાંડી જાડો કવાથ લાયક ભુંકા કરી લેવો અને તે ભુંકા તોલા બે પાણી તોલા ૪૦માં નાંખી કવાથ બનાવી ખાકી તોલા ૫ રહે ત્યારે ઉતારી કપડે જાણી ખાટલીમાં ભરી લેવું.

પ્રમાણ—તૈયાર થએલો પ્રવાહી કવાથ તોલા ૨૫ સવાર સાંજ લેવો.

ઉપયોગ—ત્રિદોષ, તેરજાતના, સન્નિપાત, શુળ, ખાંસી, દમ, કફ, ઉરથંભ, વગેરે ભયંકર દરોગને મટાડે છે.

૨૪૧ આયુર્વેદિક ચહા.

બનાવટ—શુંક, મરી, પીપર, વરેઆરી જેડીમધ, અક્ષતરો, તજ, લવંગ, એલચી, જવંત્રી, શતાવરી, આશુંક, અનંતમુલ, મેંદીડો, આમડા, તુલશીનાં પાન, ગુલાબનાં ફુલ, ચોપચીની, નાગકેશર, નસોતર, વિદારી કંદ એ દરેક અંકેક તોલો લેવાં. તથા દશમુળની દશ ચીજો તોલા ૩૦ લેવી.

રીત—ઉપરની ૩૧ ચીજો લઈ કુટી જાડો ભુંકા કરી રાખવો. તેમાંથી ૦૧ તોલો ભુંકા દૂધ તોલા ૨૦માં નાંખી ઉકાળો કરવો ને તેમાં સાકર તોલા બે નાંખી ઉભરો આવે ઉતારી લઈ કપડે ગાળી કંકુ થયે પી જવું.

ઉપયોગ—શરીરમાં ગરમી લાવે, વાયુ મટાડે, શરદા મટાડી કબજાઆતને તોડે તથા દંત સાફ લાવી ભુખ લગાડે છે. દરરોજ ચહા તરીકે વાપરવાથી સારો ફાયદો આપે છે. દરેક વ્યક્તિ વાપરી શકે છે. ખપેતો અરકું પાણી અને દુધ નાંખી બનાવવી.

૨૪૨ રક્તસ્થંભકકવાય.

ખનાવટ—લીંબડાની છાલ, વાળો, દારૂહળદર સમ ભાગે લઇ તેનો જડો ભુકા કરીને ખનાવી રાખવું.

રીત—કવાયની રીતે ૧ ભાગ દવા અને સોળભાગ પાણી નાંખી જ્યારે ચાથો ભાગ બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું.

પ્રમાણ—સુકા કવાય તો. ૧૧ પાણી તો. ૨૦ એને ઉગ્રજતાં તો, ૫ બાકી રહે તેનાં બે ભાગ કરવા અને તે સવાર સાંજ પીજવા.

ઉપયોગ—પેશાબ અથવા જાડા રાતે પડતું લોહી, બંધ કરી પેશાબની તથા શરીરની ખોટી ગરમી (ઉનવા) ને મટાડે છે.

૨૪૩ જસતનો મલમ.

ખનાવટ—જસતની ભસ્મ (ઝીંકઑકસાઇડ) કે જે બજારમાં મળે છે તે તોલા ૨૫, તથા વેસેલાઇન તોલા ૨૦

રીત—પ્રથમ એક વાટકામાં વેસેલાઇન ગરમ કરી તેમાં જસતની ભસ્મ મેળવી ઠંડુ થાય ત્યારે ખરાખર હલાવી ડબીમાં ભરી રાખવું.

ઉપયોગ—ગરમીના દિવસોમાં અથવા ગરમીને લીધે છાલાં અથવા ગુમડાં થાય છે. તે ઉપર આ ઠંડો મલમ બહુજ ઠીક જણાય છે, બળેલા પછી જે ચાંદા રહે છે તે માટે ઠંડો અને સારો છે. મેંતલ બાળ કે રૂઝવવાનું કામ ત્વરાથી કરે છે.

સુચના—મલમ લગાડ્યા બાદ જ્યારે સાફ કરવું હોય ત્યારે આવળની છાલના ઉકાળેલા પાણીથી ધોવું.

૨૪૪ ખસનો મલમ.

ખનાવટ—ગંધકનો ભુકો તોડા ૫ વેસેલાઇન તોડા ૩૫,

રીત—પ્રથમ એક ચીનીના મોટા પ્યાલામાં વેસેલાઇનને જરા અંગારા પર પીગળાવી લેવું. પછી તેમાં ગંધકનો ભુકો નાખી દલવી લઇ ખાટલીમાં ભરી રાખવું. (ગંધક બરાબર મેળવીને પછી ભરવું)

ઉપયોગ—ખસ ખુબલી દાદર યેળ ફાડા વગેરે ચાલુ દરદો તથા ખરજવું વગેરે જીના દરદો આ મલમથી અન્યથા રીતે મટી જાય છે.

સુચના—જ્યાં મલમ લગાડો ત્યાં હમેશાં ગરમ પાણીથી સાફ કરી પછી મલમ લગાડશો તો હીક અને તરત ફાયદો થશે અને ચમત્કાર જોઇ ખુશી થસો જો બને તો લીંબડાના પાનવાળું ગરમ પાણી વાપરવું વધારે સારું થસે.

૨૪૫ ખરજવાનો મલમ.

ખનાવટ—ગંધકનો ભુકો તો. ૨૫

વેસેલાઇન તો. ૪૦

એસીડ સાલીસીલસ તો. ૧૫

બોરીક એસીડ તો. ૨૫

કપુરનો ભુકો તો. ૧૫

જસતેની ભસ્મ (ઝીંકબ્લાક સાઇડ) તો. ૨૫

રીત—વંસે લાઇન ગરમ કરી તેમાં ઉપરની બીજી દવાઓ વાટીને મેળવી દેવી. બરાબર ઘટ થાય ત્યારે ઉતારી ડબ્બીમાં ભરી લેવું.

ઉપયોગ—પ્રથમ ખરજવા વાળા ભાગને લીંબડાના પાનથી ગરમ કરેલા પાણી વડે ઘોષ સાફ કરી તેના ઉપર મલમ લગાડવો. આ પ્રમાણે નિયમિત દવા લગાડવાથી—સફાઇથી ટ્રેસીંગ કરવાથી થોડાજ વખતમાં ખરજવું મટે છે.

૨૪૬ રામખાણુ મલમ.

ખનાવટ—તલનું તેલ તો ૦ ૩૦ રાગ ઉંચી સફેદનો ભુકાતો ૦ ૧૦
મોરચુથાનું ચુર્ણ તે ૦ ૫

રીત—પ્રથમ રાગ અને મોરચુથાના ભુકાને તેલમાં નાંખી એક ચીનીની ગેંડીમાં નાંખી એકાદ કલાક સુધી ઘુંટયા કરવું. બરાબર મીશ્ર થઈ જાય ત્યારે તેમાં પછી થોડું થોડું પાણુ નાંખ્યા જવું અને ઘુંટતા જવું ઘુંટવા માટે હાથથીજ સાફ ઘુંટાય છે. મજબુત માણસે બરાબર એવી રીતે ઘુંટવાનું છ થી બાર કલાક ચાલુ રાખવાથી અને દર પંદર મીનીટે તે પાણી કાઢી નાંખી બીજું તાણું પાણી નાંખવાનું ચાલુ રાખવાથી મલમ જેવો ચીકણદાર મોટો લોટો તૈયાર થશે છેવટે પાણી નાંખતાં સફેદ રંગનું પાણી નિકળશે ત્યારે મલમ તૈયાર થયેા સમજવો પ્રથમતો લાલા રંગનુંજ પાણી નીકળશે તે સર્વ કાઢી દેવું અને મલમ તૈયાર કરી પાણીથી નીતારી બરણીમાં ભરી રાખવું.

ઉપયોગ—ખરજવું, સડનાંચાકાં, ધારાં, વ્રણ, જીનાં અને ચેપી તેમજ બળી જવાથી થઈ પડેલાં તમાગ વ્રણ—જખમ સારા કરે છે. અને ભોં લાપી સંપુર્ણ રૂઝ લાવે છે. બહુજ અકસીર જણાયેલ છે.

૨૪૭ હરસનો મલમ.

ખનાવટ—લીંબોળીઓનું મગજ તો, ૨ કપુર તો. ન રસવંતી તો. ૪ એ વ્રણને સાથે વાટી ખરસમાં ઘુંટી મલમ જેવું બનાવી ડબી ભરી રાખવી.

ઉપયોગ—હરસ વાળી જગ્યાએ મલમ લગાડવાથી રક્તઆવ, તથા સોજો મટી હરસની પીડામાં ફાયદો થાય છે.

સૂચના—હમેશાં મલમ રાત્રે લગાડવો. તથા સવારે દિશા જતી વખતે ગુદ પ્રક્ષાલન માટે જે પાણી લીધું હોય તેમાં વ્રણ ચાર

ટીપાં પીપરમેન્ટ તેજનાં નાંખી દેવાં, જેથી સારો ફાયદો થસે. અને ખાવાં માટે દસ્ત સાફ આવે તેવી દવા પણ સાથે લેવી જોઈએ જેથી તુરતમાં ફાયદો થાય છે,

૨૪૮ કણુ બિન્દુ.

ખનાવટ—ટીચર ઓપીઅમ ટીપાં ૧૫ ટીચર લવેન્ડુલા તો. ૧૧
ગ્લીસરાઇન તો. ૧૧

રીત—દરેકને સાથે મેળવી હલાવી કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું.
અને તેનાં કાનમાં ટીપાં સવાર સંજ નાંખવા.

ઉપયોગ—કાનનું શૂળ, ચર્મકા, રસી આવવી, સોજો વગેરે મદી આરામ આપે છે.

૨૪૯ નેત્રાંજન.

ખનાવટ—હરડા, બહેડા અને આંમડાની છાલ, તથા મધ અને બીમસેની કપુર અને નાળીએરનું પાણી,

રીત—પ્રથમની ત્રણે દવાઓની છાલનો ખડો ભુકો તોલા દશ લેવો, તેમાં નાળીએરનું પાણી તોલા ૮૦ નાંખી રાત્રે પલાળી મુકવું. સવારે કલ્પ કરેલા વાસણમાં તેનો સગડી પર ધીમી આંચે ઉકાળો કરવો જ્યારે માત્ર તો. ૧૦ પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડુ થયે ગાળી લેવું અને તેને ફરી ધીમે તાપે ઉકાળી ધન જેવું—શીરા જેવું થાય ત્યારે ઉતારી લેવું પછી તેમાં મધ તો. ૧ નાંખી ઘુંટી તેમાં બીમસેની કપુર વાલ ૪ નાંખી દેવું અને મેળવી એક બાટલીમાં ભરી રાખવું.

ઉપયોગ—આ દવા શીરા જેવી પ્રવાહી અને ચીકાસ દાર થસે. તેની શળી ભરી આંખે સુરમાની માફક અંજન કરવાથી—આંજ-વાથી અનેક ફાયદા થાય છે. રોશની વધે છે, ગરમી મટે છે રતાશ

મટે છે કુલું મટે છે. ખીલ થતા અટકી જાય છે, પાંપણનાં દરદો તથા પન્નાળાં, ચીપડા, આંજણી, સોજો, રતાશ વગેરે મટી સારો ફાયદો આપે છે.

સૂચના—આ દવા હમેશાં સુરમાની માફક રાત્રે સૂતી વખતે આંજવી જોઈએ. અને ખાસ આંખનું દરદ હોય તો બપોરે પણ આંજ શકાય નિરોગી માણસ પણ વાપરે તેમાં હરકત નથી ખાત્રી લાયક અનુભવી પ્રયોગ છે.

૨૫૦ નયનામૃત અંજન.

બનાવટ—શીશું (નાગ) શેર ૧ લઘ તેને ગરમ રસ જોવો કરી ત્રીફળાનો કવાચ, ભાગરાનો રસ, કમળની ડાંડીનો રસ, બકરીનું દુધ, ગાયનું દૂધ, એ પાંચ ચીજમાં વારાફરતી સાત સાત વખત શુદ્ધ કરી લેવું. શુદ્ધ થયા બાદ જે શીશું રહે તેના સરખા વજનને શુદ્ધ પારદ અને ગંધક અને તે સર્વના સરખે વજનને શુદ્ધ કાળો સુરમો મેળવી એકદમ બારીક વાટી તેમાં પારદના વજન પ્રમાણે ભીમસેની કપુર નાંખી બારીક ધુટી કપડ છાણુ કરી ખાટલીમાં ભરી લેવું.

ઉપયોગ—શુદ્ધ શીશાની શળી વળે આ અંજન આંખમાં આંજવાથી તમામ નેત્રરોગ મટી આંખની રોશની સાફ થાય છે. દરેક વ્યક્તિને માટે આ અંજન સારો ફાયદો આપે છે. બની શકેતો ક્રિપર બતાવેલ શુદ્ધ શીશાની એક શળી હોય તે વડેજ આ અંજન આંખનું કે જોથી ગુણુમાં બહુજ ફાયદો થશે.

૨૫૧ શ્વેતાંજન.

બનાવટ—ઝીંક સલફેટ વાલ ૨

ભીમસેની કપુર વાલ ૨

બોરીક એસીડ વાલ ૫

ચીનાઇ સાકર વાલ ૫

રીત—ઉપરની દરેક ચીજ બારીક વાટેલી લેવી. તેને ખરલમાં મેળવી ધુંટી શીશી ભરી રાખવી.

ઉપયોગ—આંખનાં તમામ દરદો જેવાં કે આંખ આવવી, રતાશ, ઝુલું, છારી, પડળ, પરવાળાં, ઝાંખ, રતાંધળાપણું, વગેરેમાં આ અંજન શળી ભરી આંખવાથી સારો ફાયદો આપેછે અને તાપે-ડીયાં વગેરે મટાડી દ્રષ્ટિ સાફ બનાવે છે.

રપર ફીવર મિક્શર.

બનાવટ—કુદનાઇન સલ્ફ તો. ૫

એસીડ સલ્ફ્યુરિક ડીઝ તો. ૧૦

એસીડ એસેટીક તો. ૫

એમોનીઆ ક્લોરાઇડ તો. ૧૦

લાઇકર આરસેનીક તો. ૨

ડીસ્ટીલ્ડ વૉટર તો. ૪૦૦

મેગનેસીઆ સલ્ફ તો. ૧૦૦

રીત—પ્રથમ કુદનાઇનમાં એક પછી એક ચીજ નાંખી દઇ મેળવી તેમાં થોડું પાણી નાંખી જીલું રાખવું. પછી છેલ્લી દવામાં પાણી તો, ૨૦૦ નાંખી મેળવી કપડે ગાળી ઉપરના મીક્શરમાં નાંખી દઇ જોઇએ તેટલા પ્રમાણમાં રોઝકલર (લાલરંગ આવવા માટે) નાંખી બાટલી ભરી લેવી. દવા બનાવતાં વાસણ કાચનું લેવું.

પ્રમાણ—બાથી ૧૧ તોલા સુધી. બાળકને પથી ૧૦ ટીપાં.

ઉપયોગ—જ્વર વિષમજ્વર અને જીના નવા તાવ માટે બહુજ સારો ઉપાય મનાય છે. બગ્ગરમાં વેચાતાં મીક્શરોની માફક આને પણ પેટન્ટ બનાવી વેચી વાપરી શકાય તેમ છે.

સૂચના—જોખમી તાવ વાળા કસોમાં ડોક્ટરની સલાહ મુજબ રહેવું. આવી દવાને ભરોંશે એસી ન રહેવું.

ભાગ બીજો સમાપ્ત.

આ ગ્રન્થમાં

લખાયલી તમામ પ્રકારની બનાવટો કે તેમાંનું
કોઈ પણ એક ઔષધ તૈયાર લેવાની
આપની ઇચ્છા થાય ત્યારે

માત્ર નિચેને શિરનામે એક કાર્ડ લખી
મંગાવી લેશો.

અમારી રસશાળામાં અનેક પ્રકારની દેશી
દવાઓ શાસ્ત્રિય પાઠ અને અનુભવના ધોરણે મુજબ
ઘણીજ સંભાળ પુર્વક તૈયાર થાય છે.

ભાવ કિંકાયત. !

ખુલાશો બાણવા માટે સૂચીપત્ર મંગાવો.

વૈદ્ય ગોપાલજી ઠક્કુર,
આરોગ્યાશ્રમ, -કરાચી.

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર.

એટલે

વૈદ્યો, ચિકિત્સકો, અને આયુર્વેદ ગ્રેમી ડૉક્ટરો તથા સર્વ ગૃહસ્થોને બહુજ ઉપયોગી થનાર અમુલ્ય ગ્રન્થ.

કે જેને અનેક વિદ્વાનોએ

સરળ આયુર્વેદિક ફાર્માકોપીઆ

ની ઉપમા આપી તેના માટે બહુજ ઊત્તમ અભિપ્રાય આપેલ છે

તે ગ્રન્થના આ બીજા ભાગના

અનુસંધાન માં ત્રીજો ભાગ લખાઈને તૈયાર થઈ રહ્યો છે.

તે થોડાજ વખતમાં છપાઈ પ્રગટ થશે. માટે તેમાંનું સાહિત્ય વાંચવાનું ચુકશો નહિ.

કારણ કે તેમાં પણ આથી ઊત્તમ પ્રયોગોનો સંગ્રહ છે.

[આ ગ્રન્થ જોયા પછી તમારો અભિપ્રાય

અમને લખશો કે ?]

ધી સિન્ધ આયુર્વેદિક ફાર્મસી, કરાચી

આ સંસ્થામાં સેકંડરી અને ત્રીજી દેશી દવાઓ— જેવી કે, લગ્ન, રસાયન, ચૂન, ગોળી, કરાચ, તેલ, લૂન, મધમ, આ અરિષ્ટ, અવશેષ, શરબત, મરખમા, ચટણી, અંગૂઠ, લેપ, અર્ક, માળુન પગેરે પાંચલે. દવાઓ તેમજ નુખા વનસ્પતિ શુદ્ધ ખનાજા દ્રવ્યો હમેશા મોટા જથ્થામાં તથા સહેલું અને યત્ન લાવે આપણમાં આવે છે. દરેક પ્રકારનાં રોગો આજમારે ઠી વહેલું ચિકિત્સા કરવામાં આવે છે વૈજ્ઞાનિક સત્તાદ મહત્ત્વ આપાય છે, ફક્ત મળે અથવા સુચીપત્ર મંગાવી ગુણો —

દેશી વેલક અને આરોગ્ય શાસ્ત્રના ઉપયોગી વિષયોનું સરળ શુભરાવી ભાષામાં સ્વતંત્ર પછે ચર્ચનાર.

“ આરોગ્ય સિન્ધુ. ”

શુભરાવી ભાષાનું લોકપ્રિય વૈદ્ય મામક પદ આ પદ પાઠ વર્ષ થયાં સિન્ધ જેવા શુદ્ધ પ્રદેશમાંથી દરમાને પ્રગટ થાય છે અને તે બોડાજ વખતમાં સર્વ વર્ગમાં લોકપ્રિય થઈ ચુક્યું છે. તેમાં ૧૨ મનુ ઉપચારો, રોગોની યોગપાળુ, તંદુરસ્તીના સાદા નિયમો અને વૈજ્ઞાનિક શાસ્ત્રિય લેખો હમેશાં આવે છે, ફક્ત ૧૫૦ માત્ર માટે જે રૂપીયા લગભગ સહ એક ઉપયોગી અને કીમતી બેટનું પુસ્તક ગ્રાહકોને મહત્ત્વ મળે છે. તમે પણ હમણાંજ ગ્રાહક થઈ નામ નોંધાવો તમને મહત્ત્વ મંગાવી ખાતરી કરી જુઓ, આ જે રૂપીયા ખર્ચ કરનાં બોજા સેકંડરી રૂપીયા તમેને બચશે.

લખો:—

વૈદ્ય ગોપાલજી ઠક્કર, આરોગ્યાશ્રમ—કરાચી.

